

Iran 2010

Resmi Adı	İran İslam Cumhuriyeti
Başkent	Tahran
Yüzölçümü	1.648.000 km ²
Nüfus	73.974.000
GSYH	407,4 milyar dolar
Hükümet Biçimi	Teokratik Cumhuriyet
Devlet Başkanı	Mahmud Ahmedinecad (2005-)
Dışişleri Bakanı	Manuçer Muttaki
Türkiye Büyükelçisi	Bahman Hüseyinpur
Askeri Harcamalar	7,45 milyar dolar
Asker Sayısı	563,000

Etnik Yapı

Farısi	% 60
Azeri ve Diğer Türkler	% 25
Kürt	% 7
Diğer	% 8

Dini Yapı

Şia	% 89
Sünni	% 9
Diğer	% 2

Petrol Üretimi	4,1 milyon varil/gün
Petrol Tüketimi	1,8 milyon varil/gün
İhracat	78,6 milyar dolar
İthalat	58,9 milyar dolar

İran 2010

Cenap Çakmak

[Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Özet

2010 yılı gelişmeleri İran'ın bölgesel bir güç olabilmesinin ve bazı dış politika heveslerini gerçekleştirmesinin önünde önemli engeller olduğunu bir kez daha teyit etmiştir. Her şeyden öte nükleer programı konusundaki kararlılığını devam ettiren İran dikkatli politikasına rağmen istediklerini elde edememiştir. Attığı bazı adımlara rağmen kendisine karşı oluşan cepheyi ikna edememiştir. Bunun bir sonucu olarak somut yaptırımlar ile karşılaşmıştır. 2010 yılı gelişmeleri İran'ın yumuşak karnının iç dinamikler olduğunun da işaretlerini vermiştir. Rejime yönelik giderek artan hoşnutsuzluk, değişim talepleri ve daha fazla özgürlük istekleri artık baskıcı yöntemler ile etkisiz hale getirilebilecek durumda değildir. Giderek daha fazla insan ve grup özgürlük taleplerini dile getirmekte ve yönetimin tehdit ve baskısına direnmektedir. Nitekim ABD de bu içsel dinamiklerin dönüştürücü potansiyelini dikkate almakta ve bu meyanda askeri seçenekleri en azından şimdilik devre dışı tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran | Nükleer Kriz | Nükleer Takas Anlaşması | Ekonomik Yaptırımlar

Iran 2010

Abstract

The events in 2010 have confirmed that there are certain barriers before Iran to become a regional power and attain some of its foreign policy ambitions. Above all, Iran which has shown determination to preserve its nuclear program failed to fulfill some of its goals despite its carefully crafted policies. Despite some moves it took, Iran was unable to convince its opponents. As a consequence, it had to face concrete sanctions. The 2010 events also gave some hints that its domestic dynamics are equally important for its survival and attainment of its goals. The growing disgruntlement against the regime, the demands for change and pledges for further freedom cannot be repressed by reliance on violent measures. A growing number of people and groups ask for expansion of the sphere of freedoms and resist the threat and repression of the regime. The US considers the transformative impact of these domestic dynamics; and for this reason, for the time being, it keeps military measures out of the table.

Keywords: Iran | Nuclear Crisis | Nuclear Swap Deal | Economic Sanctions

Giriş

2010 yılında İran gerek bölgesel ve gerekse de uluslararası politikanın gündeminde önemli bir yer işgal etmiştir. Nükleer programı konusunda önemli gelişmelerin yaşandığı İran, öncülüğünü ABD'nin yaptığı füze kalkamı projesinin de hedefi olmuş ve bu ülkenin baskısını üzerinde daha fazla hissetmiştir. Nükleer programı konusunda uzun zamandır izlediği çizgiyi devam ettiren İran yönetimi yeni bir açılım sağlamak adına Türkiye ve Brezilya'nın katıldığı üçlü takas anlaşması imzalamıştır. Söz konusu anlaşma ile İran BM Güvenlik Konseyi tarafından empoze edilecek ekonomik ve siyasi yaptırımların önünü almak istemiştir.

Ancak İran'ın bu çabaları sonuç vermemiştir. Gerek Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) ve gerekse de BM İran'a yönelik sert tavırlarını sürdürmüştür. Söz konusu iki kurumun yıl içinde kabul ettikleri belgeler açık bir şekilde İran'ın nükleer programı konusunda şeffaf olmamakla ve işbirliği yapmamakla suçlamışlardır. Bunun bir sonucu olarak da Güvenlik Konseyi birtakım yeni yaptırımlar öngören bir kararı daimi üyelerin tamamının lehte oy verdiği bir oturum sonunda kabul etmiştir.

BM yaptırımları ABD'nin İran'a yönelik belirginleşmeye başlayan çevreleme politikasının önemli bir ayağını oluşturmuştur. İran'a karşı bir süredir sürdürdüğü yumuşak tutumunu 2010 yılı içinde terk etmeye başlayan Obama yönetimi siyasi ve ekonomik tedbirler ile İran'ı çevreleme ve yalnızlaştırma girişimlerine ağırlık vermiştir. Güvenlik Konseyi kararları ile birlikte füze kalkamı projesi büyük ölçüde bu hedefe yönelik girişimler olarak göze çarpmıştır. Bunlara ilave olarak Ortadoğu ülkelerinde İran'a

yönelik duyulan endişe ve kaygıları iyi kullanan Amerikan yönetimi bazı bölge ülkelerine yüksek miktarlarda silah satışı yaparak çevreleme zincirini tamamlamak istemiştir.

İran'ın Türkiye ile ilişkileri ise ne yazık ki ABD'nin çevreleme politikası çerçevesinde attığı adımlara göre şekillenmiştir. Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı nükleer takas anlaşması çevreleme politikası nedeniyle sonuçsuz kalmış ve Türkiye'nin itirazlarına rağmen füze kalkamı projesi NATO bünyesinde kabul edilmiştir. Türkiye her iki örnekte de etkin bir rol üstlenmeye çalışmışsa da istediği sonucu elde edememiştir. Diğer bir ifadeyle Türkiye'nin aslında cesur ve etkili sayılabilecek girişimleri ABD'nin çevreleme politikası ile ilgili kararlılığı nedeniyle başarısızlığa uğramıştır.

İran'ın Nükleer Programı ile İlgili Gelişmeler

Sadece bölgeyi değil bütün dünyayı ilgilendiren bir sorun haline dönüşen İran'ın nükleer programı ile ilgili olarak 2010 içinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Şubat ayı içerisinde UAEK, İran Atom Enerjisi Örgütü'nden, Natanz bölgesinde yer alan pilot yakıt zenginleştirme santralinde yüzde 20'den daha az oranda zenginleştirilmiş uranyum üretiminin öngörüldüğünü belirten bir mektup almıştır. UAEK bu bilgiyi endişeyle karşılamış ve kararın mevcut uluslararası çabaları etkileyeceğinin altını çizmiştir.¹

Söz konusu zenginleştirme faaliyetleri ile ilgili detaylar UAEK'nın Şubat ayındaki raporunda da yerini almıştır.² Rapora göre Ocak ayı sonu itibarıyla ciddi zenginleştirme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. 2009 yılından itibaren sahada incelemelerde bulunan UAEK, sonuçları İranlı yetkililer ile tartışmıştır. İran makamlarının verdiği bilgilere göre Kasım 2009 ile Ocak 2010 tarihleri arasında nükleer tesislerde 257 kg zenginleştirilmiş uranyum üretilmiştir. Bu da başlangıçtan itibaren zenginleştirilmiş uranyum miktarını 2065 kg düzeyine çıkarmıştır.³

9 Şubat tarihinde, UAEK İran'dan zenginleştirme kararı ile ilgili net bir başlangıç tarihi belirtmesini istemiştir. 10 Şubat tarihinde ise kurum müfettişleri İran'da yerinde incelemeler yapmıştır. Temaslar sırasında İranlı yetkililer yüzde 20 oranında zenginleştirilmiş uranyum üretiminin birkaç gün içinde başlayacağını beyan etmişlerdir. 14 Şubat'ta ise UAEK müfettişlerinin gözetiminde 1950 kg düşük zenginleştirilmiş Uranyum ilgili tesise transfer edilmiştir.⁴

Güvenlik Konseyi'nin İran'ın ağır su projelerini askıya alması konusunda UAEK'nın teyidini istemesine karşılık Kurum yetkilileri numune

almak istediklerini İran tarafına bildirmiştir. Ancak İran bu isteğe olumsuz yanıt vermiştir. Kurum ayrıca Arak'ta bir reaktörün inşasını teyit etmiş ve inşa sürecini takip etmiştir. Ancak İranlı yetkililerin yerinde incelemeye izin vermemesi nedeniyle söz konusu takip ve gözetim uydusu vasıtasıyla yapılabilmektedir.⁵ Yine uydusu gözlemlerine dayanarak UAİK Bandar Abbas Uranyum Üretim Tesisinde uranyum geri kazanım faaliyetlerinin devam ettiğini teyit etmiştir.⁶

Özü itibarıyla UAİK raporu İran'ın işbirliğine yanaşmadığını vurgulamaktadır. Bu çerçevede İran'ın UAİK yetkililerine gerekli izinleri vermediğinin altını çizen rapor İran'ın nükleer faaliyetlerinin barışçıl olup olmadığını teyit edememiştir. Rapora göre İran UAİK ve Güvenlik Konseyi kararlarının gereğini yerine getirmekten kaçınmakta ve hatta Ek Protokol hükümlerini de çiğner bir tutum sergilemektedir. Bu nedenle de söz konusu rapor, İran'ın, nükleer programı ile ilgili olarak muhtemel askeri boyutları ilgilendiren kaygıları ortadan kaldıracak şekilde işbirliği yapması gereğini hatırlatmaktadır.⁷

Mart ayı başında UAİK Yönetim Kurulu'na hitap eden Kurum Genel Direktörü benzer kaygıları tekrar hatırlatmıştır. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın (NPT) teminatlarının (safeguards) İran'da nasıl uygulandıkları konusunda konuşan Direktör, Kurumun, İran'ın bütün nükleer faaliyetlerinin barışçıl olup olmadığını teyit edecek durumda olmadığını belirtmiştir. Bu çerçevede İranlı yetkililerin gerekli işbirliğine yanaşmadıklarını ve Güvenlik Konseyi ve Kurum kararlarını uygulamaktan imtina ettiklerini ileri sürmüştür.⁸

İran ise neden işbirliğine yanaşmadığını dolaylı olarak da izah etme anlamı taşıyan bir mektupta Fransa, ABD ve Almanya'nın anlaşmalar çerçevesinde kendisine vaat edilmiş nükleer yakıtın teslim edilmediğini hatırlatmaktadır.⁹ Daha detaylı bir başka memorandumda ise İranlı yetkililer Kurumun NPT teminatları ile ilgili eleştirilerine cevap vermektedir. İran'ı eleştiren UAİK raporunun dengeli ve gerçekleri yansıtmaktan uzak olduğunu iddia eden İranlı yetkililer, Tahran Araştırma Reaktörü için gerekli olan yakıtın üretilmesinde kullanılmak üzere yüzde 20 oranında zenginleştirilmiş uranyumun üretildiğini kabul etmektedir.¹⁰ Son derece teknik sayılabilecek teknik ayrıntılar içeren UAİK raporuna aynı titizlikle cevap veren İran, ortada askeri bir endişe kaynağı olabilecek bir durum olmadığını iddia etmektedir.¹¹ İran'ın işbirliği yapmadığına yönelik eleştirilere de cevap veren söz konusu memorandum, aslında rapor içeriğinin bile İran'ın işbirliği konusundaki olumlu tavrını teyit ettiğini ileri sürmektedir.¹²

Mart ayı başlarında UAEK Yönetim Kurulu toplantısında yapılan açıklamada da İranlı yetkililer ülkelerinin nükleer programının 6 yıldır Kurumun gündeminde olmasına atıfta bulunarak sorunun asıl nedeninin bazı Batılı ülkelerin gizli ajandaları olduğu iddiasını yenilemişlerdir.¹³ İran nükleer programının bu ülkelere bir bahane olarak kullanıldığını iddia eden İran bu çerçevede Kurumun kullanıldığını iddia etmiştir. Yukarıda bahsi geçen UAEK raporunun kapanmış ve çözülmüş sorun ve konulara bile atıfta bulunduğunun ileri sürüldüğü açıklama raporun ayrıca çelişkiler ile dolu olduğunu iddia etmiştir.¹⁴ İran'ın kendini ifade etme ve pozisyonunu açıklama girişimleri İran Dışişleri Bakanı Manuçer Muttaki'nin UAEK Genel Direktörü Yukiya Amano ile Viyana'da görüşmesi ile devam etmiştir. Söz konusu görüşmede İran ile Kurum arasındaki ilişkilerin yanı sıra İran'ın UAEK ile NTP Teminatları konusunda yaptığı anlaşmanın uygulanması ile ilgili konu ve sorunlar da tartışılmıştır.¹⁵

İran'ın nükleer silahlara sahip olmak istek ve hevesleri ile ilgili kaygılara bir cevap niteliğinde İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, Mayıs ayı başlarında düzenlenen NPT Gözden Geçirme Konferansı'nda nükleer silahların bir savunma aracı olmaktan ziyade insanlığa yöneltilmiş bir silah olduğunu vurgulamış ve bu tür silahlara sahip olmanın gurur vesilesi olamayacağını belirtmiştir.¹⁶ Nükleer silahlar konusunda ağırlıklı olarak ABD'yi suçlayan Ahmedinejad, dünya üzerindeki 20.000 civarında nükleer savaş başlıklarının yarısının bu ülkenin kontrolünde olduğunu hatırlatmıştır. Bu çerçevede ayrıca başta ABD olmak üzere nükleer silahlara sahip ülkelerin, sahip oldukları ayrıcalıklı konumları nedeniyle BM Güvenlik Konseyi ve UAEK gibi kurumları kendi çıkarları adına yönlendirdiği ve manipüle ettiğini ifade eden İran Cumhurbaşkanı aynı ülkelerin özellikle İsrail yönetimine karşı nükleer silahlara sahiplik konusunda çifte standartlı bir tutum takındıklarını hatırlatmıştır.¹⁷ Uluslararası toplumun ve daha özelden Batı dünyasının İran nükleer hevesleri ile ilgili kaygılarını gidermek üzere İran'ın attığı bir başka adım da geniş katılımı bir nükleer silahların yayılmasını önleme konferansına ev sahipliği yapmak olmuştur. Söz konusu konferansa 60'ın üzerinde ülke katılmış ve etkinlikte ülkelerin barışçıl nükleer enerjiye sahip olma hakları vurgulanmıştır.¹⁸

Ancak İran'ın bu tepkileri ve kaygıları yatıştırma girişimleri büyük ölçüde sonuçsuz kalmıştır. Bunun en açık örneğini Mayıs ayı içinde hazırlanan UAEK Genel Direktörü raporunda görmek mümkündür.¹⁹ İran'ın 2008'den beri önemli sayılabilecek konularda Kurum ile işbirliğine girmekten kaçındığının hatırlatıldığı raporda UAEK, halihazırda İran tarafından beyan edilmemiş nükleer faaliyet ve hevesler ile ilgili olarak kay-

gılarının devam ettiğini belirtmiştir. Hatta rapor, askeri amaçlara yönelik nükleer faaliyetlerin 2004'ten beri devam ettiğini gösterir bir takım işaretleme olduğuna dikkat çekmiştir. Daha somut bir veri olarak aynı rapor, İran'ın zenginleştirme faaliyetlerinin askıya alınmasını öngören Kurum ve Güvenlik Konseyi kararlarına uygun hareket etmediğini bir eleştiri olarak dile getirmektedir.²⁰

Haziran ayı ise İran açısından oldukça zorlu geçmiştir. İranlı yetkililerin işbirliğine yanaşmaması, buna karşılık da gerek uluslararası toplumun ve gerekse de UAEK'nın kaygı söyleminin dozajını yükseltmesi sonucunda İran'a yönelik ciddi yaptırımlar karara bağlanmıştır. Haziran ayının başında düzenlenen UAEK Yönetim Kurulu toplantısındaki açılış konuşmasında Genel Direktör Yukiya Amano, bir önceki toplantıda olduğu gibi, İranlı yetkililerin, Kurum yetkililerine saha incelemesi yapmak üzere izin vermediğini hatırlatarak bu tür izinler olmadan Kurumun İran'ın nükleer faaliyetlerinin barışçıl olup olmadığını teyit edemeyeceğinin altını çizmiştir.²¹

Amano'ya göre işbirliği iradesinin tespit edilebilmesi için İran'ın ilgili Güvenlik Konseyi ve UAEK kararlarını uygulaması, NPT Ek Protokolü'nün gereklerini yerine getirmesi ve nükleer programı ilgilendiren muhtemel askeri boyutları netleştirmesi gerekmektedir. Amano ayrıca Mart ayı içerisinde İran'ın gerçekleştirdiği bir dizi nükleer faaliyetten bahsederek bunun yeni bir teminat yaklaşımı gerektirdiğini ve bu çerçevede gerekli işbirliğinin İran ile yapıldığını hatırlatmıştır. Bununla birlikte, İran'ın bağitlandığı Kapsamlı Teminat Anlaşması gereğince UAEK yetkililerine saha incelemesi izni vermesi gerektiğini belirten Amano, böylesi bir izin olmadan Kurumun nihai bir karar vermesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.²²

9 Haziran tarihinde ise UAEK Direktörü, Fransa, Rusya ve ABD'den İran'ın Brezilya ve Türkiye ile yaptığı nükleer takas anlaşması ile ilgili olarak bir mektup aldığı ifade etmiştir. Söz konusu mektup, üçlü anlaşma hakkında duyulan kaygıları belirten ifadeleri içermektedir.²³ Söz konusu mektup, yazıda başka bir bölümde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınan Türkiye ve Brezilya'nın çabalarının yetersiz kaldığını ve İran'a yönelik Güvenlik Konseyi yaptırımlarının adım adım yaklaştığını da açıklıkla göstermektedir. Nitekim İran'a nükleer faaliyetleri nedeniyle ilave yaptırımlar getiren Güvenlik Konseyi kararı 9 Haziran 2010 tarihinde, 12 olumlu, 2 olumsuz ve 1 çekimser oyla kabul edilmiştir.²⁴

İran'ın nükleer programını barışçıl amaçlarla yürüttüğünü gösteren tedbirler almadığı tespitinde bulunan ve bundan duyulan kaygıyı dile getiren Konsey mevcut yaptırımlara ilave olarak silah ambargosunun kapsamını genişletmiş ve nükleer yayılmayı kolaylaştıracak faaliyetler ile ilgili olarak finansal ve ulaşım çalışmaları üzerinde sıkı tedbirler öngörmüştür. Konsey bu çerçevede ayrıca yaptırımların uygulandığının denetlenmesi amacı ile bir uzmanlar kurulunun kurulmasına karar vermiş ve ayrıca içinde bir bilim adamı, bankalar ve savunma sanayi şirketlerinin yer aldığı 41 yeni kişi ve kurumları yaptırım çerçevesine dahil etmiştir.²⁵

Konseynin empoze ettiği ilave yaptırımlar çerçevesinde İran'ın diğer ülkelerde uranyum zenginleştirme ve diğer nükleer malzeme veya teknoloji ile ilgili herhangi bir ticari faaliyet yapması yasaklanmıştır. Ayrıca üye devletler tank, zırhlı muharebe araçları, saldırı helikopteri, füze ve diğer ilgili sistem ve parçaları İran'a transfer edemeyecektir. Konsey kararına göre ayrıca bütün devletler, 60 gün içinde gerekli tedbirleri uygulama bağlamında attıkları adımlar ile ilgili olarak Yaptırımlar Komitesine bilgi vermek zorundadır.²⁶ Ancak Konsey, bütün zenginleştirme ve yeniden işleme faaliyetlerini askıya alması halinde İran'a yönelik, bu kararda karara bağlanan yaptırımları askıya alacağını da ifade etmektedir.²⁷

İran, istikrarlı bir şekilde UAEK ve Güvenlik Konseyi'nin uyarılarının yerinde olmadığını ve kendisini hedef aldığını ima eder bir tutum geliştirmiştir. UAEK Direktörünün İran'ı eleştiren raporuna karşı verilen cevapta İranlı yetkililer aslında anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülerini yerine getirdiklerini iddia etmişlerdir.²⁸ Kurumun istekleri ve eleştirilerinin İran'ın yükümlüklerinin oldukça ötesinde bir duruma işaret ettiğine değinen İranlı yetkililer Teminat Anlaşması'nda eleştiriler ile ilgili yasal bir zemin bulunmadığını ileri sürmüşlerdir.²⁹ UAEK Raporu'nun içeriğine yönelik olarak İranlı yetkililer ayrıca birtakım açıklamalar yapmış ve kendi pozisyonlarını izah etmiştir.³⁰

Ancak nükleer programı ile ilgili eleştirileri bertaraf etmek adına bazı adımlar atan İran yönetimi bir taraftan da birtakım gizli amaçlar güttüğüne işaret eden gelişmelerden de uzak durmamıştır. UAEK'ya rapor ile ilgili resmi açıklamanın gönderildiği tarihlerde İran UAEK tarafından, teminatların yerine getirilip getirilmediğini tespit etmek üzere iki müfettiş görevlendirilmesine itiraz ettiğini belirten resmi bir mektup göndermiştir. Bu mektuba karşılık UAEK söz konusu müfettişlerin tarafsızlığını teyit etmiş ve ayrıca 31 Mayıs tarihli rapordaki eleştirilerin haklılığına bir kez daha vurgu yapmıştır.³¹

Mayıs ayında yayınlanan rapordan yaklaşık üç ay sonra Eylül ayında UAEK bir rapor daha yayınlarak İran'ın Güvenlik Konseyi ve UAEK kararlarını uygulama performansını değerlendirmiştir.³² Kurumun İran'ın nükleer faaliyetleri ile ilgili yürüttüğü faaliyetlerin özetlendiği raporda bazı alanlarda İran'ın işbirliği yaptığı görülmektedir.³³ Ancak özü itibari ile bakıldığında rapor yine İran'a yönelik ciddi eleştiriler yöneltmektedir. Önceki raporlarda talep edilen Kurumun Ağır Su Üretim Tesisine erişiminin sağlanması konusunda İran yine aynı ısrarcı tutumunu sürdürmüş ve gereken erişim iznini vermemiştir. İran'ın, bu taleplerin yasal bir zemini olmadığını ifade eden resmi bir mektup gönderdiğinin hatırlatıldığı rapor ayrıca İranlı yetkililerin ağır su üretimi ile ilgili faaliyetlerini askıya almadıklarını teyit ettiğini hatırlatmaktadır.³⁴

Rapora göre, İran'ın 2003 yılında mutabık kaldığı Teminatlar Anlaşması Tamamlayıcı Düzenlemeler çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmaktadır. Esasen bu yöndeki eleştiri daha önceki raporlarda da defalarca dile getirilmiş, ancak İran, 2007 yılında aldığı karara uygun olarak bu düzenlemeler ile ilgili kodu uygulamayı reddetmiştir. Rapora göre, İran, kapsamlı nükleer faaliyetlerine ve yürürlükte bir teminat anlaşmasına taraf olmasına rağmen ilgili kodu uygulamayan tek ülke konumundadır.³⁵

İranlı yetkililerin, UAEK raporlarında yer alan bazı bilgilerin gizliliği ihlal ettiğini ve gerçeği yansıtmadığını belirten mektuplarına atıfta bulunan rapor bu eleştirilere cevap vermiş ve söz konusu rapor içeriklerinin tamamen doğru olduğunu altını çizmiştir. Kurum müfettişlerine yönelik İran'ın itirazlarını değerlendiren rapor bu yönde ileri sürülen iddia ve gerekçelerin kabul edilebilir olmadığını belirtmiştir.³⁶

Söz konusu rapor ayrıca muhtemel askeri boyutlar ile ilgili konularda İran'ın işbirliğinden uzak tutumunun devam ettiğini hatırlatmıştır. Ağustos 2008 tarihinden beri İran'ın söz konusu sorunları tartışmayı reddettiğini belirten rapor yine İranlı yetkililerin bu konuyla ilgili herhangi bir bilgi vermektan kaçındığının da altını çizmektedir. İlave olarak rapor, mevcut bilgiler ışığında İran'ın muhtemel mevcut veya açıklanmamış nükleer faaliyetleri konusundaki kaygıların devam ettiğini belirtmiştir. Rapor ciddi bir noktaya temas ederek 2004 yılından beri nükleer bir füze geliştirilmesini de içeren bir dizi faaliyetin devam ediyor olabileceğinden söz etmiştir.³⁷

Bu bağlamda rapor İran'ın İlave Protokol de dahil olmak üzere nükleer faaliyetleri ile ilgili yükümlülük doğurucu düzenlemeleri ve kararları uy-

gulamaktan kaçındığını belirtmekte ve bunun da güven bunalımına neden olduğunun altını çizmektedir. UAEK söz konusu raporda İran'ın özellikle askeri boyut içeren konularla ilgili olarak işbirliğine yönelik adımlar atması gerektiğini hatırlatmakta ve bütün tesislere erişim imkanı sağlamanın hayati öneme sahip olduğunu ifade etmektedir.³⁸ Rapora göre UAEK ve Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen zenginleştirme faaliyetlerini askıya almamıştır. Yine bağlayıcı Konsey ve kararlarının aksine İran reaktör inşasını sürdürmüş ve ağır su ile ilişkili faaliyetlerinden vazgeçmemiştir. Bu çerçevede Kurumun tesislerden ağır su numunesi almasına İranlı yetkililer izin vermemiş, bu da Kurumun konu ile ilgili net bir sonuca ulaşmasına engel olmuştur. UAEK ayrıca İran'ın iki Kurum müfettişine yönelik itirazlarını da yersiz bulmuş ve bu itirazların geçerli olamayacağını iddia etmiş ve İran'ı yükümlülüklerini yerine getirmeye ve ilgili kararların gereğini yapmaya çağırmıştır.³⁹

Rapor içeriğinde İran'a yönelik eleştiriler UAEK Yönetim Kurulu'nda Kurum Direktörü Yukiya Amano'nun açılış konuşmasında da dile getirilmiştir. İran'ın Güvenlik Konseyi ve UAEK kararlarına uyması ve NPT Ek Protokolü'nü uygulaması gerektiğini hatırlatan Amano İranlı yetkililerin, nükleer faaliyetler ile ilişkili olabilecek askeri konular konusunda kaygıların giderici bir tavır geliştirmesinin şart olduğunu altını çizmiştir. İran'ın iki UAEK müfettişine yönelik itirazlarına değinen Amano, bu karara tepki göstermiş ve Kurum müfettişlerinin tarafsızlığı ve profesyonel yaklaşımı konusunda hiçbir soru işaretinin olmadığını iddia etmiştir. Bu yaklaşımın teftiş sürecini engellediğini savunan Amano İran'ın 16 Ocak 2007'de aldığı Kurum'dan 38 müfettişini geri çekmesini isteyen kararını gözden geçirmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁰

İran ise gerek rapor içeriğine ve gerekse de Genel Direktörün açıklamalarına karşılık oldukça detaylı sayılabilecek bir açıklama ile cevap vermiştir.⁴¹ Söz konusu açıklamada, İranlı yetkililer, İran'ın işbirliği yolunda adım attığını belirtmekle birlikte eleştirel bir ton içeren raporun dışsal baskıların etkisiyle hazırlandığını ileri sürerek Batılı güçlerin süreci manipüle ettiğini ima etmiştir. İran'ın işbirliği yapmadığı iddia edilen raporun içeriğinin yanlış ve hatalı olduğunu ileri sürüldüğü açıklamada ayrıca UAEK raporlarında altı çizilen isteklerin İran'ın taraf olduğu düzenlemelerden kaynaklanan yükümlülüklerin dışında olduğu yönündeki geleneksel tez tekrarlanmıştır.⁴²

Eylül ayında yayınlanan raporun üzerinden henüz iki ay bile geçmeden UAEK İran ile ilgili 2010 yılı içindeki üçüncü raporunu yayınlamıştır.⁴³ Son raporun yayımlandığı Eylül ayından itibaren konu ile ilgili mey-

dana gelen gelişmelerin ele alındığı rapor diğerleri gibi oldukça teknik sayılabilecek detaylara yer vermiştir. Rapora göre İran özellikle yeniden işleme ilgili konularda Güvenlik Konseyi kararlarına riayet eder bir tutum takınmıştır. Kasım ayı içinde yapılan incelemelere göre İran, 2008 yılında kabul edilen Konsey kararına uygun olarak yeniden işleme faaliyetlerini askıya almıştır.⁴⁴

Ancak İran benzer tavrı ağır su üretimi ile ilgili denetimlerde göstermekten kaçınmıştır. Güvenlik Konseyi kararına göre Kurum, İran'ın bütün ağır su faaliyetlerini tamamen askıya alıp almadığını denetlemekle yükümlüdür. Ancak önceki raporlarda da belirtilen tavrı sürdüren İran bu konuda Kurum ile işbirliğine yanaşmamıştır. Kasım ayı başlarında Kurum İranlı yetkililerden bir kez daha bu konuda bir pozisyon değişikliği talep etmişse de İran eski tutumunu üzerinde ısrar etmiştir.⁴⁵

İran bu tutumunu sürdürürken görece etkisiz sayılabilecek yaptırımlar ve psikolojik avantaj nedeniyle nükleer programında adım adım da olsa ilerleme sağlamıştır. Mayıs 2000 tarihinde inşa edilen Buşehr Nükleer Santrali'ne Ekim ayı içinde taze yakıt yüklenmiştir. 27 Ekim'de Kurum bu işlemi doğrulamıştır. 12 Kasım'da yükleme işleminin tamamlandığı ve santral merkezinde bütün yakıt yüklemelerinin başarıyla sonlandırıldığı teyit edilmiştir.⁴⁶ Rapor ayrıca önceki raporlarda üzerinde durulan kaygıları bir kez daha yenilemiştir. Ekim ayı içinde UAEK, bu kaygıları içeren detaylı bir mektubu İranlı yetkililere göndermiştir.⁴⁷

Rapor içeriğine paralel olarak, UAEK Genel Direktörü Yukiya Amano, Aralık ayında yapılan UAEK Kurul toplantısında İran'ın işbirliğinden uzak tutumunun altını yeniden çizmiştir.⁴⁸ İran tarafı ise gerek rapor içeriğine ve gerekse de bu açıklamalara daha önceki tepkilerin çok benzerleri ile cevap vermiş ve işbirliği yapmadığı iddialarının geçersiz ve asılsız olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁹ Açıklamada İran ayrıca hukuki açıdan yükümlü olmamasına rağmen bazı bilgi ve belgelerin yanı sıra bazı tesis ve malzemeleri Kurumun gözetim ve denetimine açtığını iddia etmiş, ancak bunların Kurum raporunda yer almadığını ileri sürmüştür. İran yönetiminin çalışmalarını onayladığı 150 civarında Kurum denetçisinin olduğunun hatırlatıldığı açıklamada onay verilmeyen denetçilerin İran'daki faaliyetleri BM Güvenlik Konseyi'ne taşımada belirleyici roller üstlendiği belirtilmiştir.⁵⁰

Dolayısıyla İran'ın nükleer program ile ilgili tavrı 2010 yılı süresince belirgin bir tutarlılık göstermiştir. Bir taraftan kararlı bir şekilde programını sürdürmeye devam eden İran bir taraftan da dünyayı tam olarak

karşısına almak istemediğinin işaretlerini vermiştir. Bu geleneksel olarak İran tarafının nükleer program ile ilgili olarak sürdürdüğü oyalayıcı ve zaman kazanmaya yönelik tavrına son derece uygun bir davranış biçimidir.⁵¹

Türkiye ile İlişkiler

2010 yılı içerisinde Türkiye-İran ikili ilişkilerinde İran'ın nükleer programı ve NATO çerçevesinde düşünülen füze kalkını projesi belirgin öneme sahip olmuştur. Yılın ilk yarısında, bölgesel barış vizyonu çerçevesinde politikalar üretmeye çalışan Türkiye, İran ile Batı dünyasında bu ülkenin nükleer programından kaynaklanan gerilimi azaltmak için ciddi girişimlerde bulunmuştur. Bu girişim ve çalışmalar, Brezilya'nın da katılımı ile Türkiye ve İran arasında imzalanan nükleer takas anlaşması ile sonuçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak yapılan çalışma ve temaslar, anlaşmanın sağlandığı Mayıs ayı ortalarına kadar sürmüştür.

Ancak bu tarihten sonra ikili ilişkilerin gündemindeki dinamizm ve hareketlilik görece olarak kaybolmuştur. Mayıs ayı ortalarından itibaren ikili ilişkilerde daha ziyade ekonomik işbirliğinin artırılmasına yönelik çaba ve girişimler göze çarparken Türkiye-İran siyasi ilişkilerini önemli derecede etkileyen füze kalkını sorunu da özellikle Türkiye'yi meşgul etmiştir. Her iki sorunda da asıl süje olmamasına rağmen Türkiye gelişmelerden çok daha fazla etkilenmiş ve siyasi tercihleri ciddi eleştirilere tabi tutulmuştur. Buna karşılık İran ise her iki süreçte de en karlı çıkan aktörlerden birisi olmuştur.

Nükleer Takas Anlaşmasına Giden Yol

3 Ocak'ta Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Riyad'daki temasları çerçevesinde Suudi Arabistan Kralı Abdullah ile görüşmüş ve İran'ın nükleer dosyası ile ilgili Türkiye'nin çabalarının altını çizmiştir.⁵² 6 Şubat tarihinde ise Davutoğlu, Almanya'nın Münih kentinde düzenlenen 46. Münih Güvenlik Konferansına katılan İran Dışişleri Bakanı Manuçer Muttaki, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA) Başkanı Yukiya Amano ve İsveç Dışişleri Bakanı Carl Bildt ile İran'ın nükleer silahlanma programı konusunu görüşmüştür.⁵³

Şubat ayı ortalarında ise Davutoğlu, İran'a bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiştir. Davutoğlu ziyaret sırasında İran Dışişleri Bakanı Muttaki'nin yanı sıra Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ve Nükleer Başmüzakereci Celili ile de görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmenin ardından düzenlenen basın toplantısında, Türkiye ve İran arasında sürekli bir istişare konusu

olan İran'ın nükleer programı çerçevesindeki son gelişmelerin ele alındığı belirtilmiştir. Türk Dışişleri Bakanı, İran'ın bölge barışına olumlu katkı yapacak bir ülke olduğunu ifade ederken İran Dışişleri Bakanı Muttaki de yaptığı konuşmada, İran'ın nükleer yakıt üretiminin yasal çerçeveler içerisinde gerçekleştiğini söylemiştir.⁵⁴

Nükleer Güvenlik Zirvesi için ABD'nin başkenti Washington'da bulunan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ise bir üniversitede yaptığı konuşmada İran'ın nükleer programına değinmiştir. Türkiye'nin bölgesinde hiçbir ülkede nükleer silah istemediğini belirten Erdoğan, "Biz nükleer silahların dünyada yayılmasına karşıyız ve ülkesinde nükleer silah olanların da bir takvim içinde bu silahlardan ülkelerini arındırmalarını istiyoruz" demiştir.⁵⁵ ABD'nin başkenti Washington'da düzenlenen Nükleer Güvenlik Zirvesi'nin ardından Brezilya'ya giden Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Dışişleri Bakanı Celso Amorim ile görüşmüştür. Bakan Davutoğlu, görüşmenin ardından düzenlenen basın toplantısında, Türkiye ile Brezilya'nın İran'ın nükleer programı konusunda benzer görüşlere sahip olduğunu ve çalışmaya devam edeceklerini bildirmiştir.⁵⁶

Aynı ziyaret sırasında gazetecilere yaptığı açıklamada Davutoğlu ilk kez somut bir amaç zikrederek, İran'la ilgili süreçten yaptırma gerek olmadan çıkmanın yollarını açmak istediklerini söylemiştir. Türkiye'nin İran'ın komşusu olduğunu ve Türkiye'nin girişiminin ciddi riskler ve bedeller içerdiğini belirten Davutoğlu ayrıca şu açıklamayı yapmıştır: "Peşinen teyit vermemiz söz konusu olamaz. Bizim öncelikli olarak tabloyu görebilmemiz lazım. Bütün çabaların tüketilmesi lazım. Daha bu çabalar tüketilmedi. Biz Irak'a yönelik ambargolardan nasıl muzdaripti olduğumuzu biliyoruz. Bu tecrübeyi yaşadıkten sonra, İran konusunda veya başka herhangi bir komşumuz konusundaki yaptırım paketinin dış politikamızla uyumlu olmayacağı açık."⁵⁷

2010 yılı başından itibaren anlaşmanın imzalandığı Mayıs ayı ortalarına kadar geleneksel hale gelen aylık çalışma ziyaretinde Nisan ayı ortalarında diğer ziyaretlerdeki benzer bir şekilde Davutoğlu İranlı mevkidaşı Muttaki, Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ve Nükleer Başmüzakereci Celili ile görüşmüştür. Görüşmenin ardından düzenlenen basın toplantısında konuşan Bakan Davutoğlu, BM Güvenlik Konseyi üyesi olan Türkiye'nin, Konseyin gündemindeki her konuda doğrudan, özel bir sorumluluğu bulunduğunu, özellikle İran'la ilgili konuların Türkiye'yi daha fazla alakadar ettiğini hatırlatmıştır. Toplantıda Davutoğlu ayrıca şöyle konuşmuştur: "Türkiye, barışçı amaçlı nükleer teknoloji elde etmenin her ülkenin hakkı olduğunu vurgulamıştır. Ancak insanlığın geleceğini tehdit eden nükleer silahlara, nerede olursa olsun herkesin karşı çıkması gerekir."⁵⁸

Bir mutabakata varmak üzere sürdürülen girişimler çerçevesinde Davutoğlu 24 Nisan tarihinde, anlaşma sürecinin diğer önemli arabulucu aktörü Brezilya Dışişleri Bakanı Celso Amarim ile İstanbul’da görüşmüştür. Görüşmenin ardından düzenlenen ortak basın toplantısında Davutoğlu, “Son dönemde çok somut olarak da İran’ın nükleer programıyla ilgili gelişmelerde Brezilya ile Türkiye arasında çok yakın istişare kanadı oluştu ve konunun barışçıl yönde çözülmesi doğrultusunda bu istişare kanalının önemli etkileri oldu” şeklinde görüş belirtirken Amarim de Türkiye ve Brezilya’nın, İran’ın nükleer programı konusunda barışçıl bir çözüm peşinde olduklarını ifade etmiştir.⁵⁹

Mayıs ayı başlarında ise İran Dışişleri Bakanı Manuçer Muttaki, İstanbul’a kısa bir çalışma ziyaretinde bulunarak Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile görüşmüştür. Davutoğlu, İran’ın şüpheli bulunan nükleer programıyla ilgili sorunun diplomatik yollarla çözülmesi için çaba gösterdiklerini, Türkiye gibi BM Güvenlik Konseyi’nin geçici üyesi olan Brezilya’nın Devlet Başkanı Luiz Inacio Lula da Silva’nın da aynı amaçla Tahran’a gideceğini hatırlatmıştır. Bakan Davutoğlu, Türkiye’nin nükleer silahlanmaya karşı olmakla birlikte Türkiye’nin diğer devletlerin barışçıl amaçla nükleer teknolojiyi kullanma hakkını tanıdığını ifade etmiştir.⁶⁰

Davutoğlu’nun Mayıs ayı ortalarında İran’a gerçekleştirdiği çalışma ziyareti, Türkiye, Brezilya ve İran arasında imzalanan nükleer takas anlaşmasının imzalanması ile sonuçlanmıştır. İran’ın nükleer programına ilişkin sorunun çözümü yolunda bir güven artırıcı yöntem olarak söz konusu üç ülke Tahran Araştırma Reaktörü’ne nükleer yakıt temini konusunda bir ortak bildiri hazırlamıştır. Söz konusu bildiri daha sonra Tahran’a giden Başbakan Sayın Recep Tayyip Erdoğan, Brezilya Devlet Başkanı Lula da Silva ve İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad’ın iştirakiyle gerçekleştirilen Üçlü Zirve’nin ardından, üç ülkenin dışişleri bakanları tarafından imzalanmıştır.⁶¹

İstanbul’daki bir basın toplantısında takas anlaşmasını değerlendiren Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, anlaşmanın uluslararası toplumun taleplerini karşıladığını ve BM metnine dönüştürüleceğini ileri sürmüştür.⁶² Anlaşma ile ilgili bir değerlendirme yapan Erdoğan ise Rusya Başbakanı Vladimir Putin ile yaptığı görüşmede şöyle konuşmuştur: “Tüm muhataplarımıza da bu yolu telkin ettik. Tahran’da Türkiye, Brezilya ve İran arasında sonuçlandırılan ortak bildiri, diyalog ve diplomasinin zaferidir. Bu, kararlılıkla yürütülen zor bir sürecin sonucudur.” Anlaşmayı dış aktörlere de tanıtmaya ve kabul ettirme girişimleri çerçevesinde Davutoğlu ayrıca İran, İngiltere ve Brezilya Dışişleri bakanlarıyla görüşmüştür. Bakan Da-

vutoğlu, İran Dışişleri Bakanı Manuçer Muttaki ile yaptığı görüşmede, ortak bildirin heba olmaması için İran yönetimini uyardığını hatırlatmıştır. Bir TV kanalına yaptığı açıklamada da nükleer takas anlaşmasından sonra artık BM yaptırımlarına gerek olmadığını ileri sürmüştür.⁶³ Kosova Başbakanı Haşim Taçi ile yaptığı görüşmede de Başbakan Erdoğan İran ile yapılan protokolün bir diplomasi zaferi olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁴

Türkiye tarafından takip edilen bu yol, daha ziyade aslında nükleer takas anlaşmasından beklenen sonuçların karşılanmaması ile ilgilidir. Diğer bir ifadeyle, anlaşmaya varılmış olmasının yeterince takdir edilmediğini ve dikkate alınmadığını düşünen Türkiye bu noktadan hareketle sonucun çözüm yolunda önemli bir adım olarak görülmesi gerektiğini göstermek istemiştir. Bu çerçevede Dışişleri Bakanı Davutoğlu, BM ve ABD yetkilileri nezdinde yaptığı görüşmelerde İran'ın nükleer programı konusuna öncelik vermiştir.⁶⁵

Türkiye ayrıca bir taraftan da İran'ın sürece daha etkin bir katkı sağlaması gerektiği üzerinde durmuştur. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül İstanbul'da düzenlenen Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (AİGK/CICA) 3. Devlet ve Hükümet Başkanları zirvesi öncesinde İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'la görüşmüştür. Cumhurbaşkanı Gül Ahmedinejad'la görüşmesinde, Türkiye ve Brezilya'yla uranyum takası anlaşmasının uluslararası gerilimi bitirmediğini, İran'ın müzakerelere kapı açarak daha yapıcı bir tutum takınması gerektiğinin altını çizmiştir.⁶⁶

Haziran ayından itibaren ise nükleer takas anlaşması Türkiye ile İran arasındaki ikili ilişkilerde gündemden büyük ölçüde düşmüştür. Türkiye her ne kadar sürece müdahil olmaya devam etmiş ise de inisiyatif büyük ölçüde P5+1 Grubu'na (Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ve Almanya) geçmiştir. Brezilya ile birlikte Türkiye'nin rolü bu aşamadan sonra ikincil öneme sahip olmaya başlamış ve daha çok sözü geçen grubun faaliyetlerini kolaylaştırıcı bir işlev görmüştür. Örneğin, Temmuz ayı sonunda Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Brezilya Dışişleri Bakanı Celso Amorim ve İran Dışişleri Bakan Manuçer Muttaki ile İstanbul'da düzenlediği toplantının ardından yaptığı açıklamada, ABD, Fransa, Rusya ve UAEK'nın oluşturduğu Viyana Grubu'nun Haziran'da gönderdiği mektuba İran'ın yanıtını UAEK'ya iletceğini belirtmiş ve İran'ın takas için teknik görüşmelere hazır olduğunu hatırlatmıştır.⁶⁷

Aralık ayında ise Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan yazılı açıklamaya göre, "P5+1" ülkeleri adına İran'la nükleer müzakerelere katılan AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nu telefonla aramıştır. Telefon görüşmesinde Ashton, Cenevre'de İran ile P5+1 arasında gerçekleştirilen görüşmelerin olumlu seyir izlediğini belirtmiş ve Türkiye'nin katkılarını takdir etmiştir. Söz konusu resmi açıklamaya göre yine Ashton, "Türkiye'nin küresel ve bölgesel barışa katkıda bulunmayı sürdüreceğini" ifade etmiştir.⁶⁸

Nükleer Takas Anlaşması

Hukuki açıdan bakıldığında Türkiye, Brezilya ve İran arasında imzalanan nükleer takas anlaşması, meclis onayını gerektiren ve bir uluslararası hukuk kaynağı işlevini üstlenen bir mekanizma ve metin değildir. Hükümetler arası bir fikir birliği ve ortak hareket etme niyetini ifade eden protokol ortak deklarasyon formunda düzenlenmiştir. 17 Mayıs 2010 tarihinde üç ülke Dışişleri Bakanları tarafından imzalanan deklarasyon İran'ın nükleer araştırma reaktörüne yakıt temin edilmesini konu edinmekte ve daha önce İran'ın takas yeri olarak önerdiği Rusya'nın yerine Türkiye'yi ikame etmektedir.

Deklarasyon her ülkenin barışçıl amaçlarla nükleer enerjiye sahip olma hakkına sahip olduğunu teyit etmektedir.⁶⁹ Deklarasyona göre üç ülke arasındaki nükleer yakıt değişimi mutabakatı "nükleer enerji santrali ve araştırma reaktörü yapımı dahil başta barışçı nükleer işbirliği olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliğini başlatacak bir araç" işlevini görecektir.⁷⁰ Anlaşmadan tarafların bir başka beklentisi de takas sürecinin "İran'ın NPT'den kaynaklanan hak ve yükümlülüklerini tehlikeye sokacak tedbir, eylem ve retorik açıklamalardan kaçınmak yoluyla her türlü çatışmanın yerini alarak ve çatışmadan kaçınarak barışçı nükleer faaliyetler sahasında olumlu etkileşim ve işbirliği sağlamasıdır.⁷¹

Bu çerçevede, nükleer işbirliğini kolaylaştırmak ve teşvik etmek üzere İran, 1200 kg düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumun Türkiye'de muhafazasını kabul etmektedir. Bu süreç zarfında söz konusu uranyumun mülkiyeti İran'a ait olmaya devam edecektir. UAİK ise yine bu süreçte düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumun muhafazasını izlemek için gözlemci görevlendirebilir.⁷² Bildirinin ilanını takip eden yedi gün içinde İran bildiri çerçevesinde üstlendiği yükümlülükleri UAİK'ya bildirmeyi kabul etmiştir. Viyana Grubu'nun (ABD, Rusya, Fransa ve UAİK) olumlu yanıt vermesi durumunda da söz konusu grubun aktarılmasını vaat ettiği 120 kg yakıtın transferi tartışılacaktır.⁷³ Bu şekilde karşılıklı olarak sağla-

nacak mutabakat çerçevesinde İran bir ay içinde düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumu teslim edecek, bunun karşılığında ise bir yıl geçmeden Viyana Grubu da 120 kg yakıtı transfer edecektir.⁷⁴ Üç ülke arasında sağlanan anlaşmaya göre anlaşma şartlarına uyulmaması halinde İran'ın talebi üzerine Türkiye ön şartsız İran'ın mülkiyetinde bulunan düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumu İran'a iade edecektir.⁷⁵

Türkiye İran'ın nükleer programı ile ilgili resmi pozisyonunu özetle şu şekilde dile getirmiştir:

İran'a ilişkin gelişmeler Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmektedir. Türkiye, bölgesinde ihtilafın, aşırılığın ve kitle imha silahlarının olmadığı bir vizyon ve hedef için çaba sarf etmektedir. İran'ın nükleer dosyasına diplomatik yollarla bir çözüm bulunması, tek geçerli seçenektir. Bu, başarılabılır ve gereklidir. Türkiye, İran ve Brezilya tarafından 17 Mayıs 2010 tarihinde Tahran'da imzalanan Ortak Bildiri, diplomasinin ve angajmanın sonuç verdiğini göstermektedir. 2009 Ekim ayından bu yana, (...) İran'ın stoklarından 1200 kg LEU'nun alınması karşılığında TRR'ye yakıt sağlanmasını öngören bir anlaşmaya varılması konusuna odaklanılmıştır. Bunun nedeni, söz konusu takasın hem bir güven artırıcı önlem olması, hem de yaklaşık bir milyon hastanın teşhis ve tedavisi için mevcut ihtiyaç çerçevesinde insani boyutunun bulunmasıdır. Ortak Bildiri ileriye doğru atılmış önemli bir adımdır. Bu belge kolayca başarılmamıştır. Türkiye ve Brezilya'nın P5+1 ile danışarak ve işbirliği içinde yürüttüğü ciddi bir çabanın ürünüdür.⁷⁶

Türkiye'nin bu çabalarına karşılık BM Güvenlik Konseyi aldığı kararla İran'a yönelik bir dizi yaptırım onaylamıştır. İran'ın nükleer çalışmaları konusunda şeffaf olmadığından ve işbirliğine yanaşmadığından hareketle yine aynı kurum daha önce de benzer kararlar almış, ancak alınan bu kararlar İran'ın davranışları üzerinde ciddi bir etkiye neden olmamıştır.⁷⁷ Bu kez de durumun çok farklı olmayacağını öngörmek mümkündür.

Yeni yaptırımlar öngören Konsey kararı ve karardan yine kısa bir süre önce Türkiye ve Brezilya öncülüğünde İran ile prensipte görüş birliğine varılan nükleer takas anlaşması bağlamında gelişmeler değerlendirildiğinde sürecin, dahil olan birçok aktör açısından çok iyi işlemediği ortaya çıkmaktadır. Konsey kararı bir anlamda Batı bloğunun İran'ın nükleer hevesleri karşısında aslında çaresizliğini ortaya koymaktadır. Türkiye için

de süreç ciddi diplomatik sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Süreçten en sağlam çıkan aktör ise İran'dır.

Sürece sonradan dahil olan Türkiye, büyük bir diplomatik başarı göstererek Brezilya ile birlikte İran'ın razı olduğu bir nükleer takasın zeminini hazırlamış ve öncülüğünü yapmıştır. İki senelik geçici BM Güvenlik Konseyi üyeliği sırasındaki performansına uygun bir başarı olan bu anlaşma ciddi riskleri beraberinde getirmiş olsa da ciddi bir başarı anlamı da taşımıştır.

Konsey kararını, Türkiye'nin çabalarının Batı dünyası tarafından neredeyse hiç hesaba katılmadığı izlenimini vermektedir. Her ne kadar ABD Dışişleri Bakanı Clinton takas anlaşmasının halen gündemde olduğunu ifade etse de bu noktadan sonra anlaşmanın hayata geçirilmesi şansı zorlaşmıştır. Üstelik Türkiye'nin başka yaptırımlara gerek yok şeklindeki açık angajmanı dikkate alındığında ön anlaşmanın işlevini yerine getiremediğini söylemek mümkündür.

Buna karşılık İran süreçten kârlı çıkmıştır. Her şeyden öte neredeyse oybirliği ile çıkması beklenen bir yaptırım kararının iki ret ve bir çekimser oy ile çıkması İran açısından büyük önem taşımaktadır. Buradan yola çıkarak kararın uluslararası toplumun kararlılığını ve ortak görüşünü temsil ettiği iddiasına karşı sağlam bir zemin kazanmış durumdadır. Öte yandan, artık İran açısından Türkiye ve Brezilya'nın öncülük ettiği nükleer takas anlaşmasından vazgeçmek daha kolay ve izah edilebilir bir hale gelmiştir. Zira takasın amacı zaten yaptırımların önüne geçmekti; artık yaptırım kararı çıktığına göre İran için anlaşma yükümlülüğü de dolaylı da olsa ortadan kalkmış olmaktadır.

Batı Dünyası ile İlişkiler

2010 yılında İran'ın Batı ülkeleri ile ilişkileri büyük ölçüde nükleer sorun ekseninde şekillenmiştir. ABD ile yıllardır var olan sürtüşme devam etmiş ve taraflar arasında belirgin bir tutum değişikliği gözlenmemiştir. Nükleer program ile ilgili olarak Batılı ülkeler eskisine göre daha sert bir tutum geliştirirken İran da rasyonel bir değerlendirme ile kendi pozisyonundan taviz vermeme yoluna gitmiştir.

Bununla birlikte özellikle ABD cephesinde bahse konu olabilecek önemli bir değişiklik İran'a yönelik olarak daha sert tedbirlere başvurma şeklinde kendini göstermiştir. Rice'ın Dışişleri Bakanı olması ile başlayan ve Obama ile daha somut bir çerçeveye oturtulmak istenen diyalog sürecinde ABD yönetimi İran ile müzakere kanallarının açılmasının yolları-

nı zorlamıştır. Ancak 2010 yılı bu anlamda bir değişimin ilk işaretlerini vermiş ve Amerikan yönetimi İran'a yönelik geleneksel politikasına tam olarak geri dönmüştür. Diğer bir ifadeyle müzakere ve diyalog denemesinden vazgeçilmiştir. 2009 yılı boyunca sürdürülen diplomatik çabaların belirgin bir sonuç elde edilemeyeceğini göstermiş olması Obama yönetimini 2010 yılında Tahran'ın nükleer heveslerine karşı yeni bir yaklaşım benimsemeye yöneltmiştir. Bu yeni yaklaşımda yaptırımların önemli bir yeri bulunmaktadır. Her ne kadar tarihsel olarak bakıldığında yaptırımların belirgin sonuçların elde edilmesine olanak tanımadığı gözlenirse de Amerikan yönetimi değişen konjonktürü ve İran'a karşı yükselen uluslararası tepkiyi değerlendirmek istemiştir.⁷⁸

Diyalog ve müzakereden vazgeçen Obama yönetimi, İran ile ilişkilerinde 1979 devriminden beri ABD'nin takip ettiği çevreleme politikasına geri dönmüştür. Bu dönüşün birkaç önemli nedeni bulunmaktadır. Birincisi, her ne kadar ısrarla ve güçlü bir şekilde tatbik edilmese de şimdiye kadar çevreleme politikasının kısmi başarılar gösterdiği gözlenmiştir. Bununla birlikte bu politikanın bazı içsel sınırlarının olması, tercih edilebilirliğini etkilemiştir. Ancak Obama yönetiminin diyalog denemesinin beklenen sonuçları vermemesi tekrar çevreleme politikasına dönüşün yolunu açmıştır. Öyle görünüyor ki İran rejimi ciddi bir değişime uğramaz veya ABD bölgede başkaca bir büyük askeri operasyon başlatmaz ise çevreleme politikası Amerikan yönetiminin 'varsayılan' yöntemi olmaya devam edecektir.⁷⁹

Öyle görünüyor ki Amerikan yönetimi 2010 yılı boyunca çevreleme politikasını daha agresif bir biçimde uygulamaya koymuştur. Bu çerçevede diplomatik çabalara hız vererek İran'ın çevrelenmesi konusunda mümkün olduğunda çok ülkenin desteğinin sağlanması hedeflenmiştir. Yine çevreleme politikasının bir parçası olarak İran'ın ekonomik ve askeri açıdan daha güçlü olmasını önlemek adına etkili yaptırımlara öncelik verilmiştir. Buna ilave olarak da İran'da mevcut yerel muhalefetin desteklenmesi de hedeflenmiştir.⁸⁰

ABD'nin makro politikaları açısından bakıldığında Amerikan yönetiminin İran'ın nükleer çalışmalarına yönelik keskin ve şiddetli muhalefetini daha iyi anlamak mümkün olabilecektir. İran'ın nükleer bir güç haline gelmesi sadece bölgesel güvenlik için değil ABD'nin geleneksel çevreleme politikasının sürdürülebilirliği açısından da önemli handikaplara neden olacaktır. Zira böyle bir durumda ABD'nin bölgedeki konvansiyonel askeri varlığının caydırıcılığı ortadan kaybolacak ve İran'ın bölgeyi istikrarsızlaştırma potansiyeli belirgin bir biçimde ortaya çıkabilecektir.

Bunun yanı sıra İran'ın nükleer silahlara sahip olması diğer bölge ülkelerini de aynı yolu takip etmeye sevk edebilecektir.⁸¹

Çevreleme politikasının önemli unsurlarından biri olan yaptırımların ne derece etkin olacağı belli olmamakla birlikte Batı dünyasının 2010 yılında bu seçeneğe ağırlık verdiği gözlenmektedir. Buna karşılık birçok analiste göre bu yöntem İran'ı nükleer heveslerinden vazgeçirmek için yeterli olmayacaktır.

Bununla birlikte yaptırımların hiçbir etkiye sahip olmayacağını söylemek de doğru değildir. Ekonomik yaptırımların dolaylı ve sınırlı da olsa İran'ın nükleer yeteneklerini engelleyeceğini öngörmek mümkündür. Teorik olarak yaptırımların en büyük etkisi petrol ihracatı üzerinde olacaktır. Zira petrol İran ihracatının yüzde 85'ine tekabül etmektedir. Bu da ekonomik yaptırımların İran'ın döviz elde etmesini sınırlandıracak ve hayati öneme sahip ithal ürünlerinin ülkeye girişini önemli ölçüde engelleyebilecektir. Nükleer reaktör ve diğer benzeri makine ekipmanının İran'ın ithalat listesinde ilk beş sırayı paylaştığı dikkate alındığında ekonomik yaptırımların rolü daha iyi anlaşılabilir.⁸²

Ancak yaptırımların gerçekten etkili bir şekilde uygulanması ve neticede de İran'ı nükleer programından vazgeçirmesi dünya kamuoyunun desteğinin sağlanmasına bağlıdır. Bu noktada özellikle Amerikan yönetiminin büyük güçlerin desteğini sağlanması ciddi anlamda önem kazanmaktadır. Bunu somut anlamda başarabilmenin ilk yolu da İran aleyhine Güvenlik Konseyi'nde etkili bir cephe oluşturabilmektir. Nitekim Obama yönetiminin 2010 yılında tam olarak yaptığı da budur. Bu adımın beklenen sonuçlarından bir tanesi de aralarında Türkiye'nin de bulunduğu İran'ın ticari ortaklarının bu cepheye katılmasıdır.⁸³

Öyle görünüyor ki başta ABD olmak üzere Batı dünyası İran'a karşı askeri yöntemlerin kullanılması seçeneğinden 2010 yılı içinde daha fazla uzaklaşmıştır. Bunun özellikle ekonomik yaptırımlara ve İran'ı daha fazla izole etme çabalarına ağırlık verme tercihindan anlamak mümkündür. Bu noktada Obama yönetiminin yaptırımlar yolu ile caydırıcı olmaya çalıştığını görmek mümkündür. Amerikan yönetimi ekonomik yaptırımlara bel bağlayarak nükleer silahlara sahip olsa bile İran'ı etkili bir biçimde çevrelemek istemektedir.⁸⁴

Daha önce İran'a karşı askeri seçenekleri de masada tuttuğunu ilan eden Amerikan yönetimi öyle görünüyor ki bu söyleminden yavaş yavaş da olsa vazgeçmeye başlamıştır. Her ne kadar yılın başlarında askeri operasyon seçeneğinin de masada olduğu ima edilmiş ise de sonraki gelişmeler

böylesi bir niyetin olmadığını teyit etmiştir. ABD'nin Merkez Karargâh Komutanı David Petraeus 2010 yılının başında İran'ın nükleer faaliyetleri nedeniyle bombalanabileceğini belirtmiştir.⁸⁵

Ancak İran'ı bombalamak hiçbir sonuç getirmeyeceği gibi ciddi sorunları da beraberinde getirebilecektir. Çok büyük bir ihtimalle nükleer tesislere ve bu arada devam etmekte olan çalışmalara ciddi zarar vermeyecek olan hava saldırıları, İran'ı daha sert bir tutum takınmaya ve var ise şayet bir nükleer tehdidin daha öngörülebilir hale gelmesine neden olabilecektir. Halen İran'ın nükleer silah elde edip etmediği konusunda net bilgi ve kanıt bulunmamakla birlikte, silah yapıldığı düşünülen tesislerin önemli bir kısmının yer altında son derece korunaklı bir şekilde inşa edildiği ve bir kısmının da yerleşim birimleri arasında serpiştirildiği bilinmektedir.⁸⁶ Bu durumda doğrudan bu tesisleri hedef alacak bombalı saldırıların tesisleri bir seferde yok etmesi mümkün olmadığı gibi sivil kayıplara da sebep olması nedeni ile infiale sebep olması ayrıca kaçınılmaz görünmektedir. Üstelik hava saldırıları sonucunda muhtemel zararlar verilse bile İran'ın hızlı bir şekilde aynı tesisleri inşa etmesi imkan dahilindedir.⁸⁷

Ayrıca belirtmek gerekir ki İran açık bir saldırganlık örneği göstermedikçe ABD bu ülkeye karşı uluslararası hukuka uygun bir şekilde askeri bir operasyona girişemez. İran'ın nükleer programına karşı kabul edilen bütün BM Güvenlik Konseyi kararları açık bir şekilde kuvvet kullanımına izin verilmediğinin altını çizmektedir. Bu da Çin ve Rusya başta olmak üzere çok sayıda devletin askeri seçeneğe kesin bir şekilde karşı olduklarını göstermektedir. Bu nedenle de aşırı bir provokasyon olmadan ABD'nin İran'a karşı başlatacağı bir askeri operasyon bu ülkeler tarafından şiddetli bir biçimde kınanacaktır.⁸⁸ Üstelik İsrail veya ABD'nin, nükleer silah elde etmesini önleme gayesiyle İran'a askeri bir operasyon düzenlemeleri halinde İran bu tür silahları elde etmek ve gerekirse kullanmak için daha güçlü bir motivasyona sahip olacaktır.⁸⁹

ABD'nin İran'ın nükleer çalışmaları ile ilgili olarak bu ülkeye karşı uygulamaya çalıştığı çevreleme politikası çerçevesinde başvurduğu bir diğer uygulama da bölge ülkelerinin silahlandırılmasıdır. Aralarında Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Kuveyt'in yer aldığı bazı Arap ülkeleri 2014 yılına kadar ABD'den 120 milyar dolarlık silah almayı planlamaktadır. Bu konuda çok sayıda ikili anlaşma şimdiden imzalanmış durumdadır.⁹⁰ Amerikan yönetiminin bu yola başvurmasının altında büyük ölçüde İran'ın konvansiyonel askeri kabiliyetinin sınırlı olduğu değerlendirilmesi yatmaktadır. Buna göre İran'ın komşuları tarafından askeri anlamda alt edilmesi çok da zor olmayacaktır zira İran askeri yeteneklerini İran-İrak savaşından beri çok az geliştirebilmiştir.⁹¹

Ancak bu taktiğin ciddi handikapları da bulunmaktadır. Her şeyden öte İran kaynaklı tehdit öncelikli olarak bölge ülkeleri tarafından hissedilmektedir. Bundan dolayı Amerikan politika ve planlarından ziyade bölge ülkeleri yönetimlerinin kendi önceliklerini dikkate almaları söz konusu olabilecektir. Diğer bir ifadeyle İran bölge ülkeleri için acil ve gerçek bir tehdit iken ABD için böyle bir tehlike söz konusu değildir. Bu çerçevede İran'a komşu devletlerin muhtemel bir tepkiden veya İran'ın karşılık vermesinden endişe ettiğini belirtmek gerekir.⁹² Bu noktada belirtilmesi gereken bir başka önemli nokta da Arap kamuoyunun İran'a yönelik algısı ve tutumunun ABD kaynaklı proje ve girişimlerin halk nezdinde meşruiyet ve kabul edilebilirliğinin sağlanması için yeterli olmadığıdır. Her ne kadar Araplar İran konusunda ihtiyatlı ise de ABD'nin bölgedeki imajının İran'inkinden daha iyi olduğunu söylemek mümkün değildir.⁹³ Hatta Obama yönetiminin İran'a yönelik diplomatik bazı zaferlerine karşın yakın dönemde yapılan kamuoyu yoklamaları, beklentilerin aksine Arapların İran ile ilgili görüşlerinin olumlu yönde değişmekte olduğunu göstermektedir. Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün, Fas, Lübnan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde yapılan araştırmaya göre bölgede İran'ın nükleer programına yönelik görüşler, İran lehine belirgin bir değişim göstermiştir.⁹⁴

Bununla birlikte makro düzeyde değerlendirildiğinde Arap ülkelerinin hükümetleri arasında belirgin bir İran tedirginliğinin olduğunu söylemek mümkündür. İran ile yakın ilişkiler geliştiren Suriye de dahil olmak üzere birçok bölge ülkesi İran rejiminden rahatsızlık duymaktadır. Tam da bu nedenle çoğu Arap hükümeti İran'ın askeri ve siyasi gücünün zayıflatılması taraftarıdır.⁹⁵ Özellikle bölgedeki küçük ülkeler İran'ın bölgede yükselen imaj ve etkisinden ve Irak'taki belirgin nüfuzundan endişe duymaktadır. Bölgenin önemli aktörlerinden Suudi Arabistan da İran ve siyasi hevesleri konusunda oldukça ihtiyatlı sayılabilecek bir tutum içindedir. İran ile adaların egemenliği konusunda anlaşmazlık yaşayan BAE de doğal olarak bu ülkeye karşı olumlu bir algıya sahip değildir.

Bu da ABD'nin İran'a yönelik çevreleme politikasının uygulanabilirliğini ve bölge ülkelerine silah satışını daha meşru ve etkin bir zemine oturtabilmektedir. Fakat asıl sorun yönetici elitler ile kamuoyunun İran konusunda örtüşen bir gündeme sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Arap kamuoyunun İran algısı görece de olsa olumlu sayılabilecek iken hükümetler düzeyinde İran tam bir tehdit olarak görülmektedir. İran ile yakın ilişkiler tesis eden Katar için bile asıl müttefik ABD'dir. Ki bu ittifak ilişkisi ülkede var olan geniş askeri üsler ile de teyit edilmektedir.⁹⁶

Arap dünyasında var olan olumsuz İran algısı ve diplomatik kanalların kullanılmasının olumlu sonuçlar doğurmayacağı değerlendirilmesini Amerikan yönetimini 2009 yılı sonundan başlamak üzere İran'a karşı daha sert ve katı bir tutum benimsemeye sevk etmiştir. Öyle ki, güven artırıcı önlemlerin görece de olsa başarılı olması ve İran'ın bazı Batı devletlerinin kaygılarını giderici küçük adımlar atmasına rağmen Amerikan kongresi tek taraflı olarak yeni tedbirler almıştır.⁹⁷ Bu girişimlere paralel olarak da Obama yönetimi, seçim kampanyasında da üzerinde durduğu diplomatik çözümü terk eder bir tavır benimsemiştir.⁹⁸ Bu tavır değişikliği ile birlikte Amerikan Kongresi'nin her iki kanadı da yaptırımları hızlandıracak yeni enstrümanları hızlı bir şekilde kabul etmiş ve bazı Avrupa ülkeleri de daha sert tedbirlere destek vereceklerini açıklamışlardır.⁹⁹

Beklenmedik bir şekilde, Amerikan yönetiminin bu değişen tutumu ciddi başarıları da beraberinde getirmiştir. İran yönetiminin hatalarının da etkisiyle Obama yönetimi yaptırımlar ve genel anlamda İran'ın çevrelenmesi konusunda Avrupa, Doğu Asya ve Ortadoğu ülkelerinin desteğini elde etmiştir.¹⁰⁰ Bu başarılar arasında 1929 sayılı Güvenlik Konseyi kararı yer almaktadır. Bu sert kararın kabul edilmesinde Amerikan yönetimi Fransa, İngiltere ve Almanya'nın yanı sıra hem Rusya ve hem de Çin'in desteğini elde edecek bir başarı göstermiştir.

Bundan belki de daha önemlisi gerek Rusya, gerekse de Çin, söz konusu kararın öngördüğü yaptırımların uygulanması konusunda önemli adımlar atmışlardır. Örneğin Rusya, petrol devi Lukoil'i, İran'a satış yapmama konusunda ikna edebilmiştir. Aynı şekilde Avrupa ülkeleri de Shell'in de aralarında bulunduğu dev çok uluslu şirketlerin İran'dan daha az miktarlarda petrol ürünü satın almalarını sağlamışlardır. Avrupa bankaları da İran'daki faaliyetlerini askıya almışlardır. Gerek Konsey kararında öngörülen ve gerekse de sözü geçen ülkeler tarafından bireysel olarak uygulanan yaptırımlar beklentilerin çok ötesine gitmiştir.¹⁰¹ Bunun bir sonucu olarak da İran yönetimi dolaylı da olsa nükleer programı ile ilgili olarak ABD ile müzakere edebileceğini ifade etmiştir.¹⁰²

2010 Yılında Bölgesel Güç Olarak İran

2010 yılı gelişmeleri açısından bakıldığında İran'ın bölgesel güç olma potansiyelinin kendini belirgin bir şekilde gösterdiğini söylemek mümkündür. Gerek ABD'nin Irak'tan askerlerini tamamen çekmeye başlaması ile birlikte İran nüfuzunun bu ülkede daha güçlü bir şekilde hissedilmeye başlaması ve gerekse de Filistin konusunda İran yönetiminin istikrarlı ve kararlı bir tutum sergilemesi bölge ülkelerini tedirgin etmiştir. Şii hilali

diye adlandırılan İran'ın potansiyel nüfuz alanlarındaki hareketlenmeler de sürece yeni bir boyut eklemiştir.

Ancak bu durum ironik bir şekilde bölge ülkelerinin İran aleyhine bir tutum geliştirmesini de beraberinde getirmiştir. Bölge ile dokusu bir türlü uyuşmayan İran neredeyse sadece Türkiye ile sağlıklı ve karşılıklı çıkar ve işbirliği temelli bir ikili ilişki seti kurabilmiş, buna karşılık diğer bölge ülkelerinde muhatap bulamamıştır. Başta Suudi Arabistan olmak üzere İran kaynaklı gelişmelerden endişe duyan Arap ülkeleri İran orijinli tehdit algılamaları geliştirmişlerdir. Bu da bu ülkelerin Batı dünyasına yanaşmalarını da beraberinde getirmiştir. İran kaynaklı tehdit algısı büyük ölçüde ABD'nin çevreleme politikası ile uyum göstermiştir. Bunun sonucu olarak da yüksek miktarda silah satış anlaşmaları imzalanmış ve temelde İran'ı hedef alan füze kalkınma projesi ile ilgili olarak somut adımlar atılmıştır.

Türkiye ile ilişkileri dalgalı bir seyir izleyen İran özellikle Mavi Marmara saldırısı dolayısıyla Türkiye'ye açık bir destek vermiştir. Yine İran yönetimi Filistin politikasına uyumlu hareket ederek İsrail'i sert bir biçimde kınamış ve saldırı vesilesiyle Filistin davasına olan bağlılığını teyit etmiştir. Ancak söylem düzeyindeki kararlılık eylem anlamında ciddi bir karşılık görememiştir. Bu da İran'ın bölgesel bir güç olabilmek için ciddi sınırlamalara maruz kaldığını göstermektedir ki, bu sınırlamaların aslında özünde bölgede İran'a karşı duyulan güvensizliğin yattığını söylemek mümkündür.

Bölgesel nüfuzunu artırma vizyonu çerçevesinde İran'ın üzerinde durduğu en önemli konuların başında Filistin sorunu var olmaya devam etmiştir. Dışişleri Bakanı Manuçer Muttaki Filistin direnişi ve direnişin ilkelerine destek vermenin bir görev olduğunu belirtmiştir.¹⁰³ Aynı şekilde İslami Şura Meclis Başkanı Ali Laricani de İran'ın Filistin'i "desteklemesinin kökeninde İran'ın haklılığının yanında olma ve hak arayışı felsefesinin yattığını" ifade etmiştir.¹⁰⁴ Başka bir vesileyle Laricani ayrıca "İran halkının Siyonist rejimin Müslümanların kutsal mekanlarına yönelik saldırıları karşısında mazlum Filistin halkına desteğini" vurgulamıştır.¹⁰⁵

Filistin sorunu ile ilgili İran makamlarının yaptıkları resmi açıklamalarda Siyonist vurgunun güçlü olduğu gözlenmiştir. Laricani'nin yanı sıra İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad da "Siyonist rejimin tüm insanlığına hakaret sembolü olduğunu" iddia etmiştir.¹⁰⁶ Mavi Marmara saldırısı sonrasında da İsrail'in saldırgan tutumu ile ilgili olarak Ahmedinejad, "Siyonist rejimin Filistin halkına yönelik tutumu tüm insanların

asaletine ve şerefine hakarettir” açıklamasında bulunmuştur.¹⁰⁷ Daha önceki yıllarda İsrail’in tamamen yok edilmesi gerektiğini ifade eden Ahmedinejad bu söyleme paralel olarak, aynı hataları tekrarlamaları durumunda “Siyonistlerin köklerinin kurutulmasının” şart olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸

Daha önce de belirtildiği gibi İran yönetimi Mayıs ayı sonlarında gerçekleşen İsrail’in Mavi Marmara saldırısına oldukça sert sayılabilecek bir tepki göstermiştir. Diğer Arap ülkelerinden bu denli sert tepki verilmediği dikkate alındığında İran’ın tutumu önem kazanmaktadır. Bu da Filistin sorununun, ideolojik ve mezhepsel farklılıklara rağmen İran dış politikasında önemli bir yer işgal ettiğini açık bir şekilde göstermektedir. İran Meclis Başkanı Laricani saldırıyı “mahiyeti insanlık dışı olan bu rejimin büyük bir cinayeti” olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁹

İran İslam Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Yüksek Komisyonu Sekreteri Said Celili de, saldırı ile ilgili olarak HAMAS’ın siyasi büro şefi Halit Meşal ile yaptığı görüşmede Gazze ve Filistin’i savunmanın hürriyeti savunmak anlamına geldiğini ifade ederek “Siyonist rejimin ahmakça girişiminin” bu rejimin özgür dünyayı tehdit ettiğini gösterdiğini iddia etmiştir.¹¹⁰ Saldırı ile ilgili olarak Cumhurbaşkanı Ahmedinejad Başbakan Erdoğan’a son derece sıcak bir başsağlığı mesajı göndermiştir. Mesajında “Filistin davası gerçeğinin anlaşılmasındaki gayretleri ile mazlum Filistin halkına yardım ulaştırılmasındaki desteklerinden dolayı” Erdoğan’a teşekkür eden İran cumhurbaşkanı ayrıca “şerefli Türk milletinin seçkinlerinden bir grubun şehit olması dolayısıyla” Başbakan’a ve “Türkiye Cumhuriyeti’nin başı dik ve büyük halkına” başsağlığı dilemiştir.¹¹¹

İslami Şura Meclisi Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkanı Alaaddin Burucerci de saldırıyı “İsrail’in, Filistin halkına insani yardım götürülen gemilere saldırıyı uluslararası topluma savaş ilanı” olarak nitelendirmiştir.¹¹² Ayetullah Seyyid Ali Hamaney de yayınladığı bir mesajda, olayı “tüm dünyada beşeri vicdanlar ve kamuoyuna saldırı” olarak nitelmiştir. Hamaney ayrıca mesajda şu ifadeleri kullanmıştır:

Bugün Filistin artık sadece bir Arap meselesi ve hatta İslami bir mesele olmaktan çıkmış bilakis çağdaş dünyanın insan hakları meselesidir ve bu alçak, adi rejimin destekçileri özellikle Amerika, İngiltere ve Fransa ciddi olarak cevap vermeleri gerekir.¹¹³

Belirtmek gerekir ki İran’ın saldırı ile ilgili tepkisi cılız da olsa bazı diplomatik girişimlerde de kendini göstermiştir. İran Dışişleri Bakanı Manuçer Muttaki, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) genel sekreteri Ekme-

leddin İhsanoğlu ile bir görüşmesinde, İKÖ'nün Gazze'deki ambargonun kaldırılması için acil adımlar atmasını istemiştir.¹¹⁴ Buna ilave olarak İran Kızılay'ı Gazze halkı için yardım toplamıştır.¹¹⁵ Bunlardan daha önemlisi, Gazze'ye gitmek üzere yola çıkan yardım filosuna benzer bir filo teşkil etme kararı alan İran bu kararı ile ciddi bir angajmana girmiştir. Ancak bu girişimden daha sonra vazgeçilmiştir. Buna gerekçe olarak İsrail'in "insani yardımlara karşı insanlık dışı tutumunu" gösteren Filistin İntifadasını Destekleme Komitesi Genel Sekreteri Hüseyin Şeyhülislam ayrıca şu açıklamayı yapmıştır:

Yardımlar İranlı gemileriyle gönderilmiyordu ancak toplanan yardımlar başka yollarla Gazze'ye gönderilecek. Siyonist rejim Gazze'deki abluka altındaki insanlara yardım konusunu siyasileştiriyor. Biz bu tür insani yardımların siyasileşmesini istemiyoruz çünkü bizim için en önemlisi Gazze kuşatmasının sona ermesidir. İsrail, BM'ye gönderdiği mektupta Gazze bölgesinde İran ve Lübnan gemilerinin varlığının savaş anlamına geldiğini belirtti. Siyonist rejime bu kozu vermemek amacıyla Gazze'nin mazlum halkına toplanan yardımlar İran adı karışmadan başka yollarla bölgeye gönderilecek.¹¹⁶

Bu da İran'ın Filistin politikasının ciddi sınırları olduğunu ve İran yönetiminin gerçek niyetinin bu noktada sorgulanabilir nitelikte olduğuna işaret etmektedir. Filistin söyleminde İran yönetiminin üzerinde sıklıkla durduğu noktalardan bir tanesi de Filistin direnişinin gerekliliğidir. Bu yönüyle Filistin-İsrail arasında kalıcı barış öneren ve isteyen aktörlerin aksine İran direnişin bu haliyle sürdürülmesini onaylar ve teşvik eder bir tutum benimsemektedir. İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad Şam'da Meşal ile yaptığı bir görüşmede "Filistin topraklarının kurtarılması için tek yolun direniş olduğunu" iddia etmiştir.¹¹⁷

Dünya Kudüs Günü adıyla sadece İran'da popüler olan etkinlik ile ilgili yapılan resmi açıklamada da İran yönetimi "Filistin halkının, haklarını temin etmeyen adına 'uzlaşma ve barış' denilen her türlü hareketi, işgal altındaki Filistin topraklarında Siyonistlerin cinayetlerinin bir parçası" olarak gördüğünün altını çizmiştir.¹¹⁸ Filistin İslami Cihad Genel Sekreteri Ramazan Abdullah Şallah ile yaptığı bir görüşmede İran Meclis Başkanı Laricani de uzlaşma ve barış girişimlerine prim verilmemesi gerektiğini zira direnişin mutlaka sonuç vereceğini iddia etmiştir.¹¹⁹

İran'ın Filistin davasına destek vererek etkinlik kazanma stratejisinin iyi işlediğini söylemek zordur. Her şeyden öte uluslararası toplumun genel tercihinin aksine HAMAS ve şiddeti savunan direniş örgütleri ile ilişki kurmaya gayret gösteren İran yönetiminin bu tutumu hoş karşılanmamıştır. Üstelik zaman zaman Filistin yönetimi de Filistinli gruplar arasında barışın sağlanmamasının sorumlusu olarak İran yönetimini göstermiştir. İran Dışişleri Bakanlığı bu tür iddiaları resmi olarak yalanlasa da¹²⁰ İran yönetiminin Filistin sorunu ile ilgili tercihlerinin dolaylı da olsa bu tür sonuçlar doğurduğunu söylemek de mümkündür.

İnsan Hakları ve Demokratikleşme

İran'da 2009 yılında yapılan seçimlere ciddi eleştiriler yöneltilmiştir. Seçimlerin şeffaflığı ve tarafsızlığı konusundaki endişeler gerek ulusal gerekse de uluslararası kamuoyunda İran yönetimine karşı tepkilere neden olmuştur. Seçim sonrasında ortaya çıkan gerginlik ciddi insan hakları ihlallerine neden olmuştur. Bu durumun yarattığı gerginlik 2010 yılında da devam etmiş ve yıl içinde İran insan hakları bakımından ciddi eleştirilere maruz kalmaya devam etmiştir.

Birbirinden farklı raporlar ülkede insan hakları ile ilgili durumun kötü olduğunu teyit etmektedir. Her ne kadar İran söz konusu olduğunda özellikle Batılı ülkelerin insan hakları ile ilgili eleştirilerinde yanlış işaretleri bulunsun da özellikle inanılabilirliği yüksek bazı insan hakları örgütlerinin raporlarında da benzer eleştirileri dile getirmesi suçlamalar ile ilgili daha somut bir çerçeve sunabilmektedir. İran yönetiminin insan hakları ihlalleri bağlamında ele alınabilecek eylem ve politikaları temel haklar ile ilgili birçok alanı ilgilendirmektedir. Ancak özellikle siyasi haklar konusunda İran'ın karnesinin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir.

Yönetimin ve yönetime bağlı kurumları yargısız infazlar yaptığı ve hükümetin bu tür eylemleri önlemek adına herhangi bir girişimde bulunmadığı bildirilmiştir.¹²¹ 2010 yılı içinde İran'da infaz edilen idam cezası sayısının 350'nin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Kimi kaynaklara göre bu rakam 500'ün de üzerindedir. Ancak kesin rakam bilinmemektedir zira belgelendirme ile ilgili ciddi sıkıntılar bulunmaktadır. İranlı yetkililer idam cezalarının uygulanması ve hangi suçtan dolayı kişilerin bu cezaya çarptırıldıkları konusunda herhangi bir bilgi veya istatistik vermemektedir. Bununla birlikte sürgündeki İranlıların ve insan hakları örgütlerinin verdikleri bilgilere göre çoğunlukla siyasi muhalifler, uyuşturucu ile ilgili suçlamalar bağlamında idama mahkum edilmektedir.¹²²

İran yasalarına göre İslam'dan irtidat (İslam dininden çıkma), devlet güvenliğine karşı girişimlerde bulunma, üst düzey resmi görevlilere karşı hakaret, Allah'a düşmanlık (moharebeh), "İmam" Humeyni'nin hatirasına hakaret ve "İslam Cumhuriyeti"nin ruhani liderine karşı saygısızlık idam ile cezalandırılmaktadır. Bu suçlamaların çerçevesine bazı durumlarda zorlama yorumlar ile doğrudan siyasi muhalefet eylemleri de dahil edilebilmektedir. Uluslararası Af Örgütü raporuna göre yasalar muhalifleri sindirmek ve ölüm cezasını bağlamı dışında caydırıcı bir faktör olarak kullanılmak üzere giderek daha fazla istismar edilmektedir.¹²³ BM Özel Raportörü Philip Alston da Allah'a düşmanlık suçlamasının siyasi amaçlar ile kullanıldığını ifade etmiştir. İran İnsan Hakları Örgütü'ne göre yıl içinde bu suçlama ile bağlantılı olarak 38 kişi idam edilmiştir.¹²⁴

Yıl içinde infaz edilen idam cezalarının bir kısmı halka açık alanlarda gerçekleştirilmiştir. Yerel raporlara göre hükümet en az 19 kişinin idam cezasını halkın önünde infaz etmiştir. Doğruluğu kesin olmamakla birlikte bazı cezaevlerinde yüzlerce mahkumun idam edildiği iddia edilmiştir. İdam cezalarının önemli bir kısmı uyuşturucu kullanma veya satma ile bağlantılı olarak verilmiştir. İnfazlar çoğu kere toplu gerçekleştirilmiş ve gerek avukat ve hukukçuların ve gerekse de idam edilenlerin ailelerin müdahale ve izlemesine izin verilmemiştir.¹²⁵

Yıl içinde ayrıca çok sayıda siyasi amaçlı adam kaçırma örneklerine rastlanmıştır. Normal giyimli güvenlik görevlilerinin herhangi bir uyarı yapmadan gazetecileri ve eylemcileri tutukladığı ve bu kişilerin günlerce, ailelerine ulaşmalarına izin verilmeden gözlem altında tutuldukları ileri sürülmüştür. İnfaz edilen mahkumların idam edildikleri de genelde ailelerine haber verilmemiştir.¹²⁶ Her ne kadar yasal yasaklar söz konusu ise de tutuklu ve hükümlülerin güvenlik güçleri ve cezaevi personeli tarafından işkenceye maruz bırakıldığı çok sayıda örnek mevcuttur. BM kaynaklarına göre özellikle seçim sonrası dönemde artan gerginlikle birlikte siyasi motifli işkence vakalarında ciddi bir artış gözlenmiştir. Yaygın işkence metodları arasında uzun süreli tecrit, fiziksel şiddet, tecavüz ve cinsel aşağılama, kol ve bacaklardan mahkumların asılması, sigara söndürme vakaları, tırnak çekme, uykusuz bırakma ve dayak yaygın bir biçimde rapor edilmiştir. Acıyı arttırma amacı ile dayaktan önce mahkumlar ıslatılmış; bazı örneklerde ise cinsel organlara elektrik şok verilmiştir. Mahkumların ayrıca kulaklarına vurulmuş, bu da bazı durumlarda sağırılık ile sonuçlanmıştır.¹²⁷

İşkenceler büyük ölçüde siyasi muhalefeti sindirme amacı gütmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde işkence yöntemlerinin bilinçli ve sis-

tematik bir şekilde siyasi amaçlarla kullanıldığını söylemek mümkündür. İşkencenin bir diğer kullanım amacı da muhalifleri veya siyasi tutukluları itiraf etmeye zorlamaktır. New York merkezli İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün insan hakları raporuna göre öğrenci eylemci Abdullah Mumeni, dini lider Ayetullah Seyit Ali Hamaney'e yazdığı mektupta maruz kaldığı işkencelerin mahiyetini anlatmıştır. Ancak mektup ile bağlantılı olarak herhangi bir devlet görevlisi aleyhine işlem yapılmamıştır. 2 Ağustos 2010 tarihinde 17 siyasi mahkum bir açıklama yaparak hücre tecridinin sonlandırılması ve tıbbi yardımın sağlanması da dahil olmak üzere yasalardan kendilerine tanınan hakların garanti edilmesini talep etmişlerdir. Farklı raporlar özellikle cezaevi koşullarının çok kötü olduğunu ve İranlı yetkililerin sistematik bir biçimde siyasi mahkumların tıbbi ihtiyaçlarının olduğu iddiasını reddetmektedir.¹²⁸

İran yönetimi açısından muhalefet dozunun giderek artıyor olması önemli bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu da yönetimi giderek daha sert tedbirler almaya yöneltmektedir. Bunun sonucunda da temel hakların korunması alanında ciddi problemler ortaya çıkmaktadır. Bu tedbirler çerçevesinde örgütlenme ve barışçıl gösterilerin önünde ciddi bariyerler oluşturulmakta ve siyasi muhalif ve göstericiler yoğun takibata maruz kalmaktadır. Zaten zayıf olan ifade özgürlüğü daha da sınırlı hale getirilmiştir. Bu çerçevede hükümet bütün televizyon ve radyo yayınları üzerinde tam kontrol sağlamıştır. Uydu yayınlarına erişimin yasak olduğu ülkede önceki yılların aksine çanak antenlere müsamaha gösterilmemiştir. 2010 yılı içinde çok sayıda çanak antene ve uydu tertibatına el konulduğu rapor edilmiştir. Çanak anten bulunduranlara yine 2010 yılı içinde ağır para cezaları verilmiştir. Buna ilave olarak yurtdışından yapılan uydu yayınlarına erişimi engellemek adına hükümet bir takım önlemler almıştır. Özellikle Farsça yayın yapan kanallar muhalif yayın yapma ihtimaline binaen yasaklanmıştır.¹²⁹

Bu tür önlemlerin yanı sıra güvenlik güçleri özellikle kitlesel gösterilerin önüne geçmek için çaba göstermiş, sıklıkla da şiddet yöntemlerine başvurmuştur. İnsan hakları savunucularına karşı alınan önlemler özellikle dikkat çekmektedir. Siyasi inançları nedeniyle hapse atılan eylemcilerin sayısı konusunda net bir bilgi olmamakla birlikte sadece Tahran'daki Evin Hapishanesi'nde tutuklu 500 insan hakları savunucusu ve gazetecinin olduğu tahmin edilmektedir. Çoğunlukla tutuklama gerekçesi olarak bu kişilerin uyuşturucu sattığı iddia edilmişse de asıl sebep siyasi görüşlerdir. 2010 yılı boyunca hükümet, protesto gösterileri organize etmelerini önlemek için yüzlerce öğrenci, gazeteci ve siyasi eylemciyi takip etmiş ya da tutuklamıştır.¹³⁰

Barışçıl gösterilere yetkililer izin vermemekte ve hatta bu tür protestolara karşı etkin ve şiddet içeren önlemler almaktadır. 2009 yılında seçimlerden sonra artan gerginlik ortamında öldürülenleri anmak üzere toplanan Yas Tutan Anneler grubunun Tahran'da gösteri yapmalarına güvenlik güçlerinin izin vermemesi bu bağlamda alınan tedbirlere verilebilecek örneklerden sadece bir tanesidir.¹³¹ Öğrenci gruplarına yönelik tedbirlerin özellikle daha sert olduğu gözlenmiştir. Öğrenci gösterilerini bastırmak üzere zaman zaman paramiliter örgüt ve gruplar da devreye girmiştir.¹³² Kasım ayı içinde yüzlerce öğrenci güvenlik güçleri tarafından tutuklanmıştır. 2010 yılı içinde devrim mahkemeleri Tahkim mezunları grubu üyesi çok sayıda kişiyi, devlet yetkililerine hakaret ettikleri gerekçesi ile altı ile sekiz buçuk yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırmıştır.¹³³

Hükümet medya üzerinde etkin kontrol sağlamıştır. Bu çerçevede hükümet yetkilileri muhabirleri ve medya faaliyetlerini yakında takip etmiştir. Özel medya pratikte bağımsızlıktan yoksundur. Hükümet talimatları ve kurallarına aykırı davranan gazeteciler tutuklanmış veya faaliyetlerinin engellenmesi ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Özellikle yabancı gazeteci ve televizyoncular, hükümet talimatlarına göre seyahatlerinden önce detaylı planlarını ilgili makamlara vermek zorunda bırakılmıştır. Bu talimatlara uymayan gazetecilere vize verilmemiştir.¹³⁴

İnternetin artan etkisini değerlendiren hükümet, hizmet sağlayıcı şirketleri, giderek artan sayıda internet sitesine erişimini engellemeye zorlamıştır. Erişimine izin verilmeyen internet sitelerini bloke etmek ve yasağı ihlal edenlerin kimliklerini tespit etmek amacı ile merkezi bir filtreleme tesisi kurulmuştur.¹³⁵ Tutuklanan bazı insan hakları savunucularına, sorgulamaları sırasında internet üzerindeki yazışmaları delil olarak gösterilmiştir.¹³⁶ Sosyal paylaşım sitelerinin etkin kullanımını engellemek için de tedbirler alan hükümet Facebook, Twitter ve Youtube gibi popüler sosyal medya araçlarına erişimleri gözetlemiş ve bu ortamlarda yapılan görüş alışverişleri ile ilgili olarak kişileri tanımlayıcı ve belirleyici bilgiler toplamıştır. Bu ortamlarda hükümet aleyhine eleştirel yorum yapanlar hakkında tutuklama ve tehditlere varan tedbirler alınmıştır.¹³⁷ Bloke edilen ve erişimi engellenen internet sitelerinin sayısı özellikle 2009 yılındaki seçimlerin ardından belirgin bir biçimde artmıştır. Bahsi geçen popüler sosyal paylaşım sitelerine ilave olarak yüzlerce siyasi içerikli site de bu yasaklamalardan nasibini almıştır. Seçim dönemlerinde Twitter'in sayfası korsan saldırıya uğramış ve site ziyaretçileri, rejimin desteklenmesini isteyen bir mesajın yayımlandığı bir siteye yönlendirilmiştir. Kısa mesaj hizmeti seçim günü tamamen devre dışı bırakılmıştır.¹³⁸

Dini özgürlükler konusunda da 2010 içinde ciddi ihlaller yaşanmıştır. İran'ın en büyük dini azınlık grubu olarak kabul edilen Bahai dini mensuplarına karşı İran yönetiminin sert tutumu devam etmiştir. Ağustos ayında Bahai örgütünün yedi lideri 20 yıllık hapis cezasına çarptırılmıştır. Daha sonra ceza 10 yıla indirilmiştir. Hükümet söz konusu kişileri casuslukla suçlamıştır. Ancak suçlamalar ile ilgili ciddi delil sunulmadığı ve avukatlarının adil yargılama çağrılarının göz ardı edildiği iddia edilmiştir.¹³⁹ Dini özgürlükler ile ilgili sınırlamalar sadece Bahai örgütlerini değil Şii olmayan diğer Müslüman mezhep ve grupları da etkilemektedir. Dini İşler Özel Mahkemesi (The Special Court for the Clergy) genellikle din adamları aleyhine kovuşturma ve soruşturma başlatmakta ve siyasi nedenlerle resmi dini yorumun dışında kalan eylem ve yorumları cezalandırma işlevi görmektedir. Siyaset ile din işlerinin birbirinden ayrılması gerektiğini savunan Ayetullah Seyyid Hüseyin Kazimi Burucerci bu çerçevede mahkeme tarafından 11 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.¹⁴⁰

Sonuç

2010 yılı gelişmeleri İran'ın bölgesel bir güç olabilmesinin ve bazı dış politika heveslerini gerçekleştirmesinin önünde önemli engeller olduğunu bir kez daha teyit etmiştir. Her şeyden öte nükleer programı konusundaki kararlılığını devam ettiren İran dikkatli politikasına rağmen istediklerini elde edememiştir. Attığı bazı adımlara rağmen kendisine karşı oluşan cepheyi ikna edememiştir. Bunun bir sonucu olarak somut yaptırımlar ile karşılaşmıştır.

Bundan daha önemlisi askeri olarak da başta ABD olmak üzere Batılı devletler tarafından çevrelenmeye başlamıştır. Türkiye ile kurmuş olduğu yakın ilişkiler bile bu çevrelemeyi önleyememiştir. Füze kalkını projesi ile birlikte ABD'nin Ortadoğu ülkelerine silah satışı İran'ın bölgede pek de kabul görmeyen bir devlet haline gelmesinin yolunu açmaya adaydır. Arap ülkeleri arasında giderek artan İran kaygısı ile birlikte Batı dünyasının İran karşıtı tutumu İran yönetiminin önemli handikaplarından birisidir. 2010 yılında meydana gelen gelişmeler bu handikapların ne derece etkili olduğunu göstermeleri bakımından önem taşımaktadır.

Buna karşılık özellikle ABD'nin Irak'taki askerlerini yıl içinde çekmeye başlaması İran'ın başta Irak olmak üzere diğer bazı Ortadoğu ülkelerindeki nüfuzunu arttırmış ve Şii hilali tehdit ve tehlikesini daha görünür hale getirmiştir. Buna ilave olarak İran bütün engellemelere rağmen nükleer programından vazgeçmeyerek hem kararlılığını ve hem de etkinliğini ispatlamıştır. Bu kararlılığını sergilerken de macera anlamına gelebilecek davranışlardan da kaçınabilmiştir.

Fakat 2010 yılı gelişmeleri İnan'ın yumuşak karnının i dinamikler olduğunun da işaretlerini vermiştir. Rejime yönelik giderek artan hoşnutsuzluk, değişim talepleri ve daha fazla özgürlük istekleri artık baskıcı yöntemler ile etkisiz hale getirilebilecek durumda değildir. Giderek daha fazla insan ve grup özgürlük taleplerini dile getirmekte ve yönetimin tehdit ve baskısına direnmektedir. Nitekim ABD de bu içsel dinamiklerin dönüştürücü potansiyelini dikkate almakta ve bu meyanda askeri seçenekleri en azından şimdilik devre dışı tutmaktadır.

Kronoloji

- **Ocak 2010:** İran yönetimi düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum miktarını 2065 kilograma çıkarmıştır
- **3 Ocak 2010:** Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Riyad'daki temasları çerçevesinde Suudi Arabistan Kralı Abdullah ile görüşmüş ve İran'ın nükleer dosyası ile ilgili Türkiye'nin çabalarının altını çizmiştir
- **Şubat 2010:** UAEK, İran Atom Enerjisi Örgütü'nden, Natanz bölgesinde yer alan pilot yakıt zenginleştirme santralinde yüzde 20'den daha az oranda zenginleştirilmiş uranyum üretiminin öngörüldüğünü belirten bir mektup almıştır.
- **9 Şubat 2010:** UAEK İran'dan zenginleştirme kararı ile ilgili net bir başlangıç tarihi belirtmesini istemiştir.
- **10 Şubat 2010:** UAEK müfettişleri İran'da yerinde incelemeler yapmıştır.
- **14 Şubat 2010:** UAEK müfettişlerinin gözetiminde 1950 kg düşük zenginleştirilmiş Uranyum ilgili tesise transfer edilmiştir.
- **6 Şubat 2010:** Davutoğlu, Almanya'nın Münih kentinde düzenlenen 46. Münih Güvenlik Konferansına katılan İran Dışişleri Bakanı Manuçer Muttaki, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) Başkanı Yukiya Amano ve İsveç Dışişleri Bakanı Carl Bildt ile İran'ın nükleer silahlanma programı konusunu görüşmüştür.
- **Mart 2010:** UAEK Yönetim Kurulu'na hitap eden Kurum Genel Direktörü İran'ın bütün nükleer faaliyetlerinin barışçıl olup olmadığını teyit edecek durumda olmadığını belirtmiştir.
- **Mart 2010:** UAEK Yönetim Kurulu toplantısında yapılan açıklamada İranlı yetkililer ülkelerinin nükleer programının 6 yıldır Kurumun gündeminde olmasına atıfta bulunarak sorunun asıl nedeninin bazı Batılı ülkelerin gizli ajandaları olduğu iddiasını yenilemişlerdir.
- **Nisan 2010:** Davutoğlu İranlı mevkidaşı Muttaki, Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ve Nükleer Başmüzakereci Celili ile görüşmüştür. Görüşmenin ardından düzenlenen basın toplantısında konuşan Bakan Davutoğlu, BM Güvenlik Konseyi üyesi olan Türkiye'nin, Konseyin gündemindeki her konuda doğrudan, özel bir sorumluluğu bulunduğunu, özellikle İran'la ilgili konuların Türkiye'yi daha fazla alakadar ettiğini hatırlatmıştır.

- **Mayıs 2010:** Davutoğlu'nun Mayıs ayı ortalarında İran'a gerçekleştirdiği çalışma ziyareti, Türkiye, Brezilya ve İran arasında imza edilen nükleer takas anlaşmasının imzalanması ile sonuçlanmıştır. İran'ın nükleer programına ilişkin sorunun çözümü yolunda bir güven artırıcı yöntem olarak söz konusu üç ülke Tahran Araştırma Reaktörü'ne nükleer yakıt temini konusunda bir ortak bildiri hazırlamıştır.
- **Haziran 2010:** UAEK Yönetim Kurulu toplantısındaki açılış konuşmasında Genel Direktör Yukiya Amano, bir önceki toplantıda olduğu gibi, İranlı yetkililerin, Kurum yetkililerine saha incelemesi yapmak üzere izin vermediğini hatırlatarak bu tür izinler olmadan Kurumun İran'ın nükleer faaliyetlerinin barışçıl olup olmadığını teyit edemeyeceğinin altını çizmiştir.
- **Temmuz 2010:** Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Brezilya Dışişleri Bakanı Celso Amorim ve İran Dışişleri Bakan Manuçer Muttaki ile İstanbul'da düzenlediği toplantının ardından yaptığı açıklamada, ABD, Fransa, Rusya ve UAEK'nın oluşturduğu Viyana Grubunun Haziran'da gönderdiği mektuba İran'ın yanıtını UAEK'ya iletteceğini belirtmiş ve İran'ın takas için teknik görüşmelere hazır olduğunu hatırlatmıştır.
- **2 Ağustos 2010:** 17 siyasi mahkum bir açıklama yaparak hücre tecridinin sonlandırılması ve tıbbi yardımın sağlanması da dahil olmak üzere yasalar tarafından kendilerine tanınan hakların garanti edilmesini talep etmişlerdir.
- **Ağustos 2010:** Bahai örgütünün yedi lideri 20 yıllık hapis cezasına çarptırılmıştır. Daha sonra ceza 10 yıla indirilmiştir.
- **Eylül 2010:** UAEK raporu İran'ın performansını değerlendirmiştir. Önceki raporlarda talep edilen Kurumun Ağır Su Üretim Tesisine erişiminin sağlanması konusunda İran yine aynı ısrarcı tutumunu sürdürmüş ve gereken erişim iznini vermemiştir. İran'ın, bu taleplerin yasal bir zemininin olmadığını ifade eden resmi bir mektup gönderdiğinin hatırlatıldığı rapor ayrıca İranlı yetkililerin ağır su üretimi ile ilgili faaliyetlerini askıya almadıklarını teyit ettiğini hatırlatmaktadır.
- **Ekim 2010:** Mayıs 2000 tarihinde inşa edilen Buşehr Nükleer Santrali'ne Ekim ayı içinde taze yakıt yüklenmiştir.
- **Kasım 2010:** UAEK İran'ın performansını değerlendirdiği raporunda yönetimin birtakım ilerlemeler kaydettiğini belirtmiştir. Kasım ayı içinde yapılan incelemelere göre İran, 2008 yılında kabul edilen Kon-

sey kararına uygun olarak yeniden işleme faaliyetlerini askıya almıştır.

- **Kasım 2010:** Yüzlerce muhalif öğrenci güvenlik güçleri tarafından tutuklanmıştır.
- **Aralık 2010:** Dışişleri Bakanlığında yapılan yazılı açıklamaya göre, “P5+1” ülkeleri adına İran’la nükleer müzakerelere katılan AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nu telefonla aramıştır. Telefon görüşmesinde Ashton, Cenevre’de İran ile 5+1 arasında gerçekleştirilen görüşmelerin olumlu seyir izlediğini belirtmiş ve Türkiye’nin katkılarını takdir etmiştir.

Dipnotlar

- 1 "IAEA Statement on Iranian Enrichment Announcement", Press Office, Division of Public Information, *IAEA Press Releases*, 8 Şubat 2010.
- 2 Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions 1737 (2006), 1747 (2007), 1803 (2008) and 1835 (2008) in the Islamic Republic of Iran", Report by Director General, *IAEA*, GOV 2010/10, 18 Şubat 2010.
- 3 A.g.e., s. 2.
- 4 A.g.e., s. 3.
- 5 A.g.e., s. 5.
- 6 A.g.e., s. 8.
- 7 A.g.e., s. 9.
- 8 Yukiya Amano, "Introductory Statement to Board of Governors", *IAEA*, Viyana, 1 Mart 2010.
- 9 "Communication dated 1 March 2010 received from the Resident Representative of the Islamic Republic of Iran to the Agency regarding assurances of nuclear fuel supply", Information Circular, *IAEA*, INFCIRC/785, Viyana, 2 Mart 2010.
- 10 "Communication dated 1 March 2010 received from the Resident Representative of the Islamic Republic of Iran to the Agency regarding assurances of nuclear fuel supply", Information Circular, *IAEA*, INFCIRC/786, Viyana, 2 Mart 2010
- 11 A.g.e., s. 4.
- 12 A.g.e., s. 11.
- 13 "Communication dated 7 April 2010 received from the Resident Representative of the Islamic Republic of Iran to the Agency regarding assurances of nuclear fuel supply", Information Circular, *IAEA*, INFCIRC/791, Viyana, 16 Nisan 2010.
- 14 A.g.e., s. 6.
- 15 "IAEA Director General Meets Iranian Foreign Minister", <http://www.iaea.org/About/...>, 26 Nisan 2010.
- 16 "Communication dated 4 May 2010 received from the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the Agency regarding Iran's Statement at the 2010 NPT Review Conference", Information Circular, *IAEA*, INFCIRC/793, Viyana, 7 Mayıs 2010, s. 2.
- 17 A.g.e., ss. 3-4.
- 18 Communication dated 28 April 2010 received from the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the Agency regarding the Tehran Conference on Disarmament and Non-Proliferation", Information Circular, *IAEA*, INFCIRC/793, Viyana, 7 Mayıs 2010.
- 19 "Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions 1737 (2006), 1747 (2007), 1803 (2008) and 1835 (2008) in the Islamic Republic of Iran", Director General Report, *IAEA*, GOV/2010/28, Viyana, 31 Mayıs 2010.
- 20 A.g.e., ss. 8-9.
- 21 Yukiya Amano, "Introductory Statement to Board of Governors", *IAEA*, Viyana, 7 Haziran 2010.
- 22 A.g.e.
- 23 "IAEA Receives Letter on Iran Fuel Supply from France, Russia and US", Press Office,

- Division of Public Information, *IAEA*, Viyana, 9 Haziran 2010.
- 24 BM Güvenlik Konseyi Kararı No. 1929 (2010), S/RES/1929(2010), 9 Haziran 2010.
- 25 A.g.e., ss. 16-18.
- 26 A.g.e., ss. 5-6.
- 27 A.g.e., s. 10.
- 28 "Communication dated 8 June 2010 received from the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the Agency regarding the Director General's Report to the Board of Governors GOV/2010/28", Information Circular, *IAEA*, INFCIRC/797, Viyana, 10 Haziran 2010.
- 29 A.g.e., s. 3.
- 30 "Communication dated 8 June 2010 received from the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the Agency regarding the Director General's Report to the Board of Governors GOV/2010/28", Information Circular, *IAEA*, INFCIRC/798, Viyana, 10 Haziran 2010.
- 31 "Inspectors in Iran", IAEA Press Office, Division of Public Information, *IAEA Press Statements*, Viyana, 21 Haziran 2010.
- 32 "Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran", Director General Report, *IAEA*, GOV/2010/46, Viyana, 6 Eylül 2010.
- 33 A.g.e., ss. 5-8.
- 34 A.g.e., s. 6.
- 35 A.g.e., s. 8.
- 36 A.g.e., s. 9.
- 37 A.g.e., s. 10.
- 38 A.g.e., s. 11.
- 39 A.g.e., s. 11.
- 40 Yukiya Amano, "Introductory Statement to Board of Governors", *IAEA*, Viyana, 13 Eylül 2010.
- 41 "Communication dated 14 September 2010 received from the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the Agency regarding the Report of the Director General on the Implementation of Safeguards in Iran", Information Circular, *IAEA*, INFCIRC/805, Viyana, 15 Eylül 2010.
- 42 A.g.e., ss. 1-2.
- 43 "Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran", Director General Report, *IAEA*, GOV/2010/62, Viyana, 23 Kasım 2010.
- 44 A.g.e., s. 4.
- 45 A.g.e., s. 5.
- 46 A.g.e., s. 6.
- 47 A.g.e., s. 8.
- 48 Yukiya Amano, "Introductory Statement to Board of Governors", *IAEA*, Viyana, 2 Aralık 2010.
- 49 Communication dated 3 December 2010 received from the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the Agency regarding the Director General's Report to the Board of Governors", Information Circular, *IAEA*, INFCIRC/810, Viyana, 9

- Aralık 2010.
- 50 A.g.e., ss. 6-7.
- 51 İran-UAEK arasındaki ilişkilerin bir analizi için bakınız: Cenap Çakmak, "İran-Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) İlişkileri", Atilla Sandıklı ve Kenan Dağcı (der.), *Satranç Tahtasında İran: Nükleer Program* (İstanbul: TASAM Yayınları, 2007), ss. 297-323.
- 52 TC Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ayın Tarihi (Bundan sonra BYEGM-Ayın Tarihi), 3 Ocak 2010.
- 53 BYEGM-Ayın Tarihi, 6 Şubat 2010.
- 54 TC Dışişleri Bakanlığı Dış Politika Kronolojisi (Bakanlık Kronolojisi), 17 Şubat 2010.
- 55 BYEGM-Ayın Tarihi, 12 Nisan 2010.
- 56 BYEGM-Ayın Tarihi, 15 Nisan 2010.
- 57 BYEGM-Ayın Tarihi, 17 Nisan 2010.
- 58 Dışişleri Kronolojisi, 19 Nisan 2010.
- 59 BYEGM-Ayın Tarihi, 24 Nisan 2010.
- 60 BYEGM-Ayın Tarihi, 7 Mayıs 2010.
- 61 Dışişleri Kronolojisi, 17 Mayıs 2010.
- 62 BYEGM-Ayın Tarihi, 18 Mayıs 2010.
- 63 BYEGM-Ayın Tarihi, 19 Mayıs 2010.
- 64 BYEGM-Ayın Tarihi, 20 Mayıs 2010.
- 65 Dışişleri Kronolojisi, 2 Haziran 2010.
- 66 BYEGM-Ayın Tarihi, 7 Haziran 2010.
- 67 BYEGM-Ayın Tarihi, 25 Temmuz 2010.
- 68 BYEGM-Ayın Tarihi, 7 Aralık 2010.
- 69 "17 Mayıs 2010 tarihli Türkiye, İran ve Brezilya Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu," TC Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, www.mfa.gov.tr. (Erişim 11 Nisan 2011) (Ortak Deklarasyon), m. 1.
- 70 Ortak Deklarasyon, m. 3.
- 71 Ortak Deklarasyon, m. 4.
- 72 Ortak Deklarasyon, m. 5.
- 73 Ortak Deklarasyon, m. 6.
- 74 Ortak Deklarasyon, m. 7.
- 75 Ortak Deklarasyon, m. 8.
- 76 TC Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/...>, 12 Nisan 2011.
- 77 Örnek: UNGK Karar No. 1696 (2006), Karar No. 1737 (2006) ve Karar No. 1803 (2008).
- 78 Suzanne Maloney, "The Economics of Influencing Iran", *Middle East Memo*, n. 16, The Saban Center for Middle East Policy-Brookings Institute, Mart 2010, s. 1.
- 79 Kenneth M. Pollack, "Containing Iran" Robin Wright (der.), *The Iran Primer: Power, Politics and US Policy* Washington, DC: USIP Press Books, 2010, içinde, s. 256.
- 80 A.g.e., s. 257.
- 81 A.g.e., s. 260.

- 82 Hadi Amr, "Debate on Sanctions after Brazil and Turkey's Offer", *The National*, 23 Mayıs 2010.
- 83 A.g.e.
- 84 Michael E. O'Hanlon ve Bruce Riedel, "Do not even Think Bombing Iran", *Financial Times*, 28 Şubat 2010.
- 85 "Iran can be bombed says General Petraeus", *The Telegraph*, 10 Ocak 2010.
- 86 "ABD İran'a saldırabilir mi?", *Yeni Şafak*, 25 Eylül 2007.
- 87 O'Hanlon ve Riedel, "Do not even Think Bombing Iran."
- 88 Kenneth M. Pollack, "Pariahs in Tehran", *National Interest*, n. 110, 2010, s. 45.
- 89 Bruce Riedel, "The Mideast After Iran Gets the Bomb", *Current History*, c. 109, n. 731, 2010, s. 370.
- 90 Cenap Çakmak, "ABD'nin Ortadoğu ülkelerine silah satışının anlamı", *Zaman*, 27 Eylül 2010.
- 91 Kenneth M. Pollack, "Deterring a Nuclear Iran: The Devil in the Details", *Working Paper* (Washington, DC: Council on Foreign Relations, 2010), s. 5.
- 92 Suzanne Maloney, "Tehran's Hubris may now Know no Boundaries", *Financial Times*, 1 Aralık 2010
- 93 A.g.e.
- 94 Shibley Telhami, "A Shift in Arab Views of Iran", *Los Angeles Times*, 14 Ağustos, 2010.
- 95 Shibley Telhami, "The Arabs and Iran", *The National Interest*, 21 Eylül 2010.
- 96 A.g.e.
- 97 Suzanne Maloney, "Sanctioning Iran: If only it were so simple", *Washington Quarterly*, c. 33, n. 1, 2010, s. 131.
- 98 A.g.e., s. 132.
- 99 A.g.e., s. 136.
- 100 Pollack, "Pariahs in Tehran", s. 42.
- 101 A.g.e., s. 42.
- 102 A.g.e., s. 43.
- 103 IRNA, 28 Şubat 2010.
- 104 IRNA, 1 Mart 2010.
- 105 IRNA, 20 Mart 2010.
- 106 IRNA, 4 Haziran 2010.
- 107 IRNA, 31 Mayıs 2010.
- 108 IRNA, 26 Şubat 2010.
- 109 IRNA, 1 Haziran 2010.
- 110 IRNA, 1 Haziran 2010.
- 111 IRNA, 2 Haziran 2010.
- 112 IRNA, 31 Mayıs 2010.
- 113 IRNA, 2 Haziran 2010.
- 114 IRNA, 7 Haziran 2010.
- 115 IRNA, 8 Haziran 2010.
- 116 IRNA, 25 Haziran 2010.

- 117 IRNA, 26 Şubat 2010.
- 118 IRNA, 4 Eylül 2010.
- 119 IRNA, 29 Kasım 2010.
- 120 IRNA, 16 Mart 2010.
- 121 "2010 Country Reports on Human Rights Practices: Iran" Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, US Department of State, Washington, DC: Mart 2011 (ABD Dışişleri Bakanlığı Raporu), s. 2.
- 122 A.g.e., s. 4.
- 123 *Amnesty International Report: The State of World's Human Rights* (Amnesty International: New York, NY, 2011), ss. 172-176.
- 124 ABD Dışişleri Bakanlığı Raporu, s. 4.
- 125 A.g.e., s. 5.
- 126 A.g.e., s. 6.
- 127 A.g.e., s. 7.
- 128 *World Report 2011: Events of 2010* (New York, NY: Human Rights Watch, 2011), s. 523.
- 129 *Country Report: Iran 2010* (Washington, DC: Freedom House, 2011); erişim 15 Mart 2011.
- 130 ABD Dışişleri Bakanlığı Raporu, s. 20.
- 131 *World Report 2011: Events of 2010*, s. 524.
- 132 ABD Dışişleri Bakanlığı Raporu, s. 40.
- 133 *World Report 2011: Events of 2010*, s. 526.
- 134 ABD Dışişleri Bakanlığı Raporu, s. 28.
- 135 *Report: Iran 2010* (Washington, DC: Freedom House, 2011).
- 136 A.g.e.
- 137 ABD Dışişleri Bakanlığı Raporu, s. 34.
- 138 *Report: Iran 2010* (Washington, DC: Freedom House, 2011).
- 139 *World Report 2011: Events of 2010*, s. 528.
- 140 *Report: Iran 2010* (Washington, DC: Freedom House, 2011).